ईशा उपनिषद्

ĪŚĀ UPANIṢAD

Met commentaar van Śaṅkara

www.arsfloreat.nl

info@arsfloreat.nl

Eerste druk, 1990
Tweede herziene druk, 1993
Derde herziene druk, 1997
Vierde herziene druk, 2000
Vijfde druk, 2003

ISBN 90-72141-05-9

Deze vertaling is verzorgd door de Sanskriet-studiegroep van de School voor Filosofie te Amsterdam in het kader van de studie van het Sanskriet en van de Advaita-Vedānta filosofie (Filosofie van de Eenheid).

De verzen van de Īśā Upaniṣad worden als volgt weergegeven:

* De volledige tekst in Devanāgarī schrift.
* De woord voor woord tekst in Devanāgarī schrift.
* De volledige tekst in transliteratie.
* De woord voor woord tekst in Devanāgarī schrift en transliteratie met een uitwerking. Hierbij wordt een aantal symbolen gebruikt. Bijvoorbeeld bij de uitwerking van het woord *pūrṇa:*
  (642/1) betekent bladzijde 642, kolom 1 uit het Sanskriet woordenboek van Sir Monier Monier-Williams.
  √*pṝ* betekent dhātu *pṝ*.
  [*pālana pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)] betekent dat voor de √*pṝ* in de Dhātupāṭhaḥ op bladzijde 39, kolom 2 √*pṝ* wordt vermeld en een nadere aanduiding wordt gegeven, die luidt:
  pālana-pūraṇayoḥ.
* Vertaling (zoveel mogelijk letterlijk).
* Vertaling met commentaar van Śaṅkara. Hiervoor is mede gebruik gemaakt van 'Eight Upaniṣads', vertaald in het Engels door Svāmī Gambhīrānanda, september 1957.

Voor nadere inlichtingen:

Stichting Ars Floreat
Postbus 74082
1070 BB Amsterdam
info@arsfloreat.nl

Stichting School voor Filosofie
Van Eeghenlaan 21
1071 EM Amsterdam

ॐ

पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥
ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

ॐ । पूर्णम् । अदः । पूर्णम् । इदम् । पूर्णात् । पूर्णमुदच्यते ।
पूर्णस्य । पूर्णम् । आदाय । पूर्णम् । एव । अवशिष्यते ॥
ॐ । शान्तिः । शान्तिः । शान्तिः ॥

Ôm
pūrṇamadaḥ pūrṇamidaṃ pūrṇāt pūrṇamudacyate;
pūrṇasya pūrṇamādāya pūrṇamevāvaśiṣyate;
Ôm śāntiḥ śāntiḥ śāntiḥ.

ॐ	*Ôm* Ôm, de heilige syllabe (235/3) [-]
पूर्णम्	*pūrṇam; pūrṇa* volledig, geheel (642/1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
अदः	*adaḥ; adas* dat (18/1)
पूर्णम्	*pūrṇam; pūrṇa* volledig, geheel (642/1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
इदम्	*idam* dit (165/2)
पूणात्	*pūrṇāt* vanuit volledig; *pūrṇa* volledig, geheel (642 /1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
पूर्णम्	*pūrṇam; pūrṇa* volledig, geheel (642/1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
उदच्यते	*udacyate* het wordt opgetild, het rijst op; *ud-*√*ac* = *ud-*√*añc* oprijzen, opwaarts bewegen (184/1); *ud* opwaarts (183/1); √*ac* gaan, bewegen (8/3) [= √*añc gatau yācane ca* (Dp 19/1)]
पूर्णस्य्	*pūrṇasya* van volledig; *pūrṇa* volledig, geheel (642 /1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]

पूर्णम्	*pūrṇam; pūrṇa* volledig, geheel (642/1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
आदाय	*ādāya* genomen hebbend (136/3); *ā*-√*dā* nemen (136 /2); *ā* dichtbij, naar; maakt de handeling volledig (126/1);√*dā* geven (473/2) [*dāne* (Dp 26/2)]
पूर्णम्	*pūrṇam; pūrṇa* volledig, geheel (642/1); √*pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
एव	*eva* waarlijk, alleen, slechts; benadrukt het voorafgaande woord (232/2)
अवशिष्यते	*avaśiṣyate* het wordt overgelaten, het blijft over; *ava*-√*śiṣ* overlaten als rest, overblijven (104/2); *ava* ervan af, weg (96/1); √*śiṣ* overlaten, overblijven (1076/3) [*viśeṣaṇe* (Dp 37/2)]
ॐ	*Ôm* Ôm, de heilige syllabe (235/3) [-]
शान्तिः	*śāntiḥ; śānti* rust, vrede (1064/3); √*śam* rusten, tevreden zijn (1053/3) [*upaśame* (Dp 30/2)]
शान्तिः	*śāntiḥ; śānti* rust, vrede (1064/3); √*śam* rusten, tevreden zijn (1053/3) [*upaśame* (Dp 30/2)]
शान्तिः	*śāntiḥ; śānti* rust, vrede (1064/3); √*śam* rusten, tevreden zijn (1053/3) [*upaśame* (Dp 30/2)]

ÔM

Dat is volmaakt. Dit is volmaakt. Volmaakt komt van volmaakt. Neem volmaakt af van volmaakt en wat overblijft is volmaakt.
Ôm vrede, vrede, vrede.

ÔM

Dat (opperste Brahman) is oneindig, en dit (geconditioneerde Brahman) is oneindig. Het oneindige (geconditioneerde Brahman) komt voort uit de oneindige (opperste Brahman). Neemt men (door kennis) het oneindige van het oneindige (geconditioneerde Brahman), dan blijft het achter als enkel het oneindige (ongeconditioneerde Brahman).
Ôm vrede, vrede, vrede.

INLEIDING

De verzen van de Īśā Upaniṣad worden niet gebruikt voor handeling (karma). Integendeel, de verzen van deze Upaniṣad dienen om ons de ware natuur van het Zelf te tonen die juist op geen enkele wijze afhankelijk is van handeling (karma, rituelen e.d.). Het Zelf is werkelijk zuiver, zondeloos, één, eeuwig, onstoffelijk, alomtegenwoordig, enzovoorts. Deze aspecten komen bij vers 8 ter sprake. De ware natuur van het Zelf en het systeem van handeling (karma) zijn met elkaar in strijd, en daarom ligt het voor de hand dat de verzen niet worden toegepast op karma. Immers, het Zelf is in zijn ware natuur niet iets dat geschapen, getransformeerd, bereikt of gezuiverd moet worden, en ook heeft het niet de natuur van iemand die handelt of geniet. Was dit wel zo, dan zou het Zelf een rol gaan spelen in karma. Bovendien wordt in alle Upaniṣads al het mogelijke gedaan om te beschrijven wat het Zelf nu werkelijk is, terwijl ook de Bhagavad Gītā en alle andere geschriften die over mokṣa - vrijmaking van de ziel - gaan, dit in de eerste plaats beogen. Alle karma's (rituelen) zijn voorgeschreven vanuit het uitgangspunt dat het Zelf bepaalde kwaliteiten heeft, zoals veelheid, zoals het idee 'ik doe', 'ik geniet' enzovoorts, verder: 'ik ben onzuiver' of 'zondig', hetgeen men gewoonlijk heel normaal vindt om te zeggen.

Mensen die inzicht hebben in de vraag welke mensen geschikt zijn (om deze weg te gaan), zeggen dan ook dat iemand voldoet aan de regels en wetten van karma als hij uit is op de resultaten van karma. Daarbij doet het er niet toe of men iets in deze wereld, waarin wij leven, tracht te bereiken, zoals bij de wens om zich in spirituele zin te onderscheiden, of in de wereld hierna, zoals bij de wens om in de hemel te komen, of door als volgt over zichzelf te denken: "Ik ben een geïnspireerd mens en ongerieven als het gemis van een oog of het hebben van een bochel, die een beletsel vormen om dingen (karma) te ondernemen, bleven mij bespaard."

De verzen van de Īśā Upaniṣad verdrijven dus de onwetendheid waaronder wij allen te lijden hebben. Zij doen dit door ons te verklaren wat het Zelf werkelijk is en doen daarbij de kennis oprijzen van de Eenheid van het Zelf en van Zijn andere aspecten. Hierdoor ra-

ken bezorgdheid, misleiding en dergelijke, die zich nu eenmaal voordoen in het aardse bestaan, ontworteld. Wij kunnen nu deze Vedische tekst in het kort gaan behandelen, want in deze inleiding is vast komen te staan voor wie deze tekst bestemd is, waar de tekst over gaat, wat de verhouding is tussen tekst en inhoud en wat ermee beoogd wordt.

अथ ईशोपनिषद्

अथ । ईशा । उपनिषद् ॥

atha īśopaniṣad.

अथ	*atha* nu, vervolgens (17/3)
ईशोपनिषद्	*īśopaniṣad* Upaniṣad genoemd naar het eerste woord *īśā*; *īśā* door de Heer; *īś* Heer, Meester (171/1); √*īś* bezitten, meester zijn van (171/1) [*aiśvarye* (Dp 23 /1); *upaniṣad* het neerzitten bij, zitten bij de voeten van iemand om naar zijn woorden te luisteren (201 /1); *upa-ni-*√*sad* neerzitten bij, benaderen (201/1); *upa* bij (194/3); *ni* neer (538/3); √*sad* neerzitten (1138/2) [= √*ṣad viśaraṇa-gati-avasādaneṣu* (Dp 18 /2)]

Nu volgt de Īśā Upaniṣad.

[1]

ॐ ईशा वास्यमिदꣳ सर्वं यत्किञ्च जगत्यां जगत् ।
तेन त्यक्तेन भुञ्जीथा मा गृधः कस्यस्विद्धनम् ॥१॥

ॐ । ईशा । वास्यम् । इदम् । सर्वम् । यद् । किञ्च ।
जगत्याम् । जगत् ।
तेन । त्यक्तेन । भुञ्जीथाः । मा । गृधः । कस्य । स्विद् । धनम्
॥१॥

Ôm īśā vāsyamidaṃ sarvaṃ yatkiñca jagatyāṃ jagat;
tena tyaktena bhuñjīthā mā gṛddhaḥ kasyasviddhanam (1).

ॐ	*Ôm* Ôm, de heilige syllabe (235/3) [-]
ईशा	*īśā* door de Heer; *īś* Heer, Meester (171/1); √*īś* bezitten, meester zijn van (171/1) [*aiśvarye* (Dp 23/1)]
वास्यम्	*vāsyam; vāsya* het moet bedekt worden, het moet omhuld worden (947/2); √*vas* bekleden, omhullen (932/1) [*ācchādane* (Dp 23/2)]
इदम्	*idam* dit, deze (165/2)
सर्वम्	*sarvam; sarva* alle, alles (1184/3)
यद्	*yad* degene die, dat wat (844/2)
किञ्च	*kiñca; kim ca* bovendien (282/3)
जगत्याम्	*jagatyām* op de aarde; *jagatī* aarde (408/1); √*gam* gaan, bewegen (346/3) [*gatau* (Dp 21/2)]
जगत्	*jagat* het bewegende, dat wat beweegt, dat wat leeft (408/1); √*gam* gaan, bewegen (346/3) [*gatau* (Dp 21/2)]
तेन	*tena* door die, door dat (454/3); van *tad* (434/1)
त्यक्तेन	*tyaktena* door verzaking, door onthechting; *tyakta* verlaten, verzaakt (456/3); √*tyaj* verlaten, verzaken, opgeven (456/3) [*hānau* (Dp 21/2)]
भुञ्जीथाः	*bhuñjīthāḥ* moge U genieten; √*bhuj* genieten, gebruiken (759/2) [*pālana-abhyavahārayoḥ* (Dp 37/2)]
मा	*mā* niet, nooit (804/1)

गृधः gṛddhaḥ begeer!; √gṛdh begeren, wensen (361/2) [*abhikāṅkṣāyām* (Dp 31/2)]
कस्य *kasya* van wie; van *ka, kim* (240/2)
स्विद् *svid* een woord dat een verzoek, vraag of twijfel inhoudt (1284/3)
धनम् *dhanam; dhana* rijkdom (508/2); √*dhan* vrucht dragen (508/1) [*dhānye* (Dp 27/2)]

Ôm. Laat al het geschapene doordrongen zijn van de naam van de Heer. Leer te genieten door geen binding aan te gaan! Begeer niets, want wat valt er te bezitten?

1. Ôm. Dit alles, wat ook maar beweegt op aarde, dient bedekt te worden door de Heer. Bescherm Uzelf door deze onthechting! Begeer het bezit van een ander niet! (of: Wees niet begerig, want van wie is het bezit?)

Degene die 'meester over' is, is ईट् *Īṭ*. (ईट् *Īṭ* is afgeleid van de dhātu ईश् *īś*, hetgeen betekent 'heersen' of 'macht uitoefenen'). ईशा *Īśā*, door ईट् *Īṭ*, door de Heer. Hij die de opperste Heerser en het opperste Zelf van alles is, is de Heer. Want als bewoner van de ziel van allen en alles, is Hij het Zelf van alle wezens en heerst daarom over alles. ईशा *Īśā* betekent dus: door die Heer, in Zijn ware vorm als het Zelf; वास्यम् *vāsyam*, moet worden bedekt. Wat moet worden bedekt? इदम् सर्वम् यत् किञ्च *Idam sarvam yat kiñca*, dit alles zonder enige uitzondering; जगत् *jagat*, wat beweegt; जगत्याम् *jagatyām*, op de aarde. Dit alles moet worden bedekt door het eigen Zelf, de Heer, door Zijn opperste werkelijkheid, als men zich realiseert: "Ik ben dit alles als het inwonende Zelf van allen en alles." Daarom moet alles wat onwerkelijk is, al dan niet bewegend, worden bedekt door zijn eigen opperste Zelf. Als sandelhout (of iets dergelijks) door inwerking van water nat wordt, ontstaat er een onaangename geur, maar die geur zal overstemd worden door de oorspronkelijke natuurlijke geur van sandelhout als men twee stukken sandelhout over elkaar wrijft. Op dezelfde wijze zal men ook alles wat beweegt op de aarde achter zich laten door het beschermen van het Zelf, Dat de opperste Waarheid is. 'Alles wat beweegt' duidt op de schijnbare dualiteit, het gevolg van onwetendheid,

dat wordt gekenmerkt door gedachten als: "ik doe", "ik geniet" enzovoorts, die over het Zelf heen worden gelegd. De term 'op de aarde' is bij wijze van voorbeeld gebruikt en verwijst naar alle werelden. Zo komt het dat het gehele scala van beperkingen, dat bekend staat als naam, vorm en handeling, verdwijnt wanneer men alles beschouwt als het Zelf, Dat de opperste Waarheid is. Alleen hij die de geest vervult met de gedachte aan het Zelf als God, is in staat de drie wensen op te geven, dat wil zeggen: de wens naar kinderen, de wens naar rijkdom en de wens naar macht (zie Bṛ. IV.iv.22); hij is niet geschikt voor karma (कर्म). तेन त्यक्तेन *Tena tyaktena*, door die onthechting: त्यक्तेन *Tyaktena*, betekent door onthechting, en is hier geen voltooid deelwoord in de zin van iets dat men heeft losgelaten. Want een zoon die dood is of een bediende die is weggelopen, kunnen geen bescherming meer bieden, omdat de verbinding (met degene die beschermd moet worden) verbroken is. Daarom is de betekenis van het Vedische woord त्यक्तेन *tyaktena*, door onthechting. भुञ्जीथाः *Bhuñjīthāḥ* bescherm! Ge hebt afgezien van wensen; मा गृधः *mā gṛdhaḥ*, hunker niet, koester geen enkele wens; कस्य स्विद् धनम् *kasya svid dhanam* naar rijkdom of bezit, noch Uw eigen bezit, noch het bezit van iemand anders. Het woord स्विद् *svid* heeft geen enkele betekenis. Ook kan de zin betekenen: "Hunker niet, waarom zou je? Want कस्य स्विद् धनम् *kasya svid dhanam*, van wie is die rijkdom?" Dit is een retorische vraag. Niemand beschikt immers over enige rijkdom die kan worden begeerd? De gedachte is deze: alle bindingen met de dingen zijn losgelaten door deze gedachte aan de 'Heer': "Dit alles is uitsluitend en alleen het Zelf," dus dit alles behoort aan het Zelf en het Zelf is alles. Koester daarom geen verlangen naar dingen die onwerkelijk zijn.

Voor kenners van het opperste Zelf is de betekenis van het eerste vers als volgt: de werkelijkheid van het Zelf kan worden bewaard door een standvastige toewijding aan het weten omtrent het Zelf. Dat weten rijst op nadat de drie wensen naar kinderen, rijkdom en macht zijn opgegeven. Voor anderen die niet in staat zijn het Zelf te kennen, omdat het niet-Zelf de eerste plaats inneemt in de geest, bevat het tweede vers van deze Vedische tekst de volgende aanwijzing:

[2]

कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतꣳ समाः ।
एवं त्वयि नान्यथेतोऽस्ति न कर्म लिप्यते नरे ॥२॥

कुर्वन् । एव । इह । कर्माणि । जिजीविषेत् । शतम् । समाः ।
एवम् । त्वयि । न । अन्यथा । इतः । अस्ति । न । कर्म ।
लिप्यते । नरे ॥२॥

kurvanneveha karmāṇi jijīviṣecchataṃ samāḥ;
evaṃ tvayi nānyatheto 'sti na karma lipyate nare (2).

कुर्वन्	*kurvan; kurvat* doende, handelende (294/2); √*kṛ* doen, maken, handelen (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]
एव	*eva* waarlijk, alleen, slechts; benadrukt het voorafgaande woord (232/2)
इह	*iha* hier, in deze wereld (169/3)
कर्माणि	*karmāṇi* handelingen, daden; *karman* handeling, daad (258/2); √*kṛ* doen, maken, handelen (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]
जिजीविषेत्	*jijīviṣet* zou wensen te leven (421/1); √*jīv* leven, levend maken (422/2) [*prāṇadhāraṇe* (Dp 12/1)]
शतम्	*śatam; śata* honderd (1048/3) [-]
समाः	*samāḥ* jaren; *samā* jaar (1153/2) [-]
एवम्	*evam* zo, op deze manier (232/2)
त्वयि	*tvayi* als U; van *tva* (463/2)
न	*na* niet, noch, geen (523/1)
अन्यथा	*anyathā* op een andere manier (45/3)
इतः	*itaḥ* dit, *i* (163/3); van *idam* dit, deze (165/2)
अस्ति	*asti* het is, hij is (122/2); √*as* zijn, bestaan (117/1) [*bhuvi* (Dp 25/1)]
न	*na* niet, noch, geen (523/1)
कर्म	*karma; karman* handeling, daad (258/2); √*kṛ* doen, maken (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]
लिप्यते	*lipyate* het wordt gehecht; √*lip* hechten aan, bevuilen (902/2) [*upadehe* (Dp 36/2)]

नरे *nare* voor een man, voor een mens; *nara* man, mens (528/3) [-]

Men kan in deze wereld slechts wensen honderd jaren te leven, terwijl men de dingen doet die te doen zijn. Voor een mens als U, gehecht aan handeling, is dit de enige manier om niet verstrikt te raken.

2. Door karma uit te voeren mag men werkelijk hopen dat men honderd jaar hier (in deze schepping) te leven heeft. Wie zo (gebonden aan karma) wenst te leven heeft geen andere keus dan deze weg, want dan hoeft karma niet aan je te blijven kleven.

कुर्वन् एव इह *Kurvan eva iha*, waarlijk door hier uit te voeren - te vervullen; कर्माणि *karmāṇi*, dat wil zeggen *karma's*: plichten zoals zij beschreven staan in de geschriften (bijv. de Agnihotra offerhandelingen); जिजीविषेत् *jijīviṣet*, mag men hopen te leven; शतम् समाः *śatam samāḥ*, honderd jaren. Honderd jaar wordt immers gezien als de grootste maat van menselijk leven. Door dit bekende gegeven te herhalen wordt aangegeven dat wie honderd jaar wil leven zich enkel zal moeten houden aan het vervullen van karma. एवम् त्वयि *Evam tvayi*, voor iemand zoals gij, die zo erg naar het leven hunkert; नरे *nare*, voor een mens, voor iemand die zich geheel met zijn menselijke persoonlijkheid identificeert; अनयथा इतः *anyathā itaḥ*, anders dan dit, dan de huidige levenswijze, dus van plichtsvervulling volgens de geschriften, bijv. Agnihotra; न अस्ति *na asti*, is er niet; कर्म न लिप्यते *karma na lipyate*, dan hoeft *karma* zich niet vast te hechten, dat wil zeggen: men hoeft niet aan *karma* te worden gebonden. Men mag dus wensen om te leven alleen als men uitsluitend handelingen als plichten onderneemt (zoals Agnihotra) overeenkomstig de traditie van de geschriften.

<u>Tegenwerping</u>: Hoe weet men dat het eerste vers is gericht tot de mens die bereid is de dingen niet op te eisen en dat het hem aanspoort op zoek te gaan naar kennis, terwijl het tweede vers de mens,

die niet in staat is zijn eisen te laten vallen, aanspoort zijn plichten te vervullen?

Antwoord: Wellicht herinnert ge U nog dat in de inleiding werd gesteld dat de tegenstelling tussen de kennis en *karma* zo vast staat als een huis? Hier wordt gezegd: "Wie wenst te leven, moet dat doen door te werken" (zijn plicht te doen). Ook wordt er gezegd: "Dit alles moet worden bedekt door de Heer; bescherm het Zelf door deze onthechting; begeer niemands bezit." Trouwens, de hele Vedānta spoort de mens aan 'om niet te hechten aan leven of dood en zich terug te trekken in het woud.' De leefregel van afstand doen wordt voorgeschreven in de uitspraak: "Hij zal van daar niet terugkeren" (सन्न्यास *sannyāsa*). Het verschil in resultaat van deze twee wegen wordt achtereenvolgens in vers 7 besproken. Na de schepping van het universum kwamen deze twee wegen tot stand; eerst de weg van *karma* (handeling, plichtsvervulling) en daarna de weg van afstand doen, dat wil zeggen: het opgeven van de drie wensen naar kinderen, naar rijkdom en naar macht. De weg van afstand doen is de beste. Dit wordt bevestigd in de Taittirīya Āraṇyaka waar staat: "Afstand doen blonk waarlijk uit." En in de Mahābhārata Śāntiparva 214.6 wordt gezegd: "Dit zijn de twee wegen van de Veda's: de ene weg bestaat uit plichtsvervulling in gebondenheid, terwijl de andere weg zich kenmerkt door afstand doen." Deze en gelijksoortige ideeën werden na lang beraad door Vyāsa, de leermeester van de Veda's, in vaste overtuiging aan zijn zoon Śuka doorgegeven. Wat het onderscheid is tussen de twee wegen zullen we hierna aantonen. Nu begint het vers waarin de mens die geen kennis van de werkelijkheid heeft, wordt afgekeurd:

[3]

अमुर्या नाम ते लोका अन्धेन तमसाऽऽवृताः ।
ताँस्ते प्रेत्याभिगच्छन्ति ये के चात्महनो जनाः ॥३॥

अमुर्याः । नाम । ते । लोकाः । अन्धेन । तमसा । आवृताः ।
तान् । ते । प्रेत्य । अभिगच्छन्ति । ये । के । च । आत्महनः ।
जनाः ॥३॥

asuryā nāma te lokā andhena tamasā ''vṛtāḥ;
tāṃste pretyābhigacchanti ye ke cātmahano janāḥ (3).

अमुर्याः	*asuryāḥ* van de demonen; *asurya* goddelijk, demonisch, behorend tot de demonen (121/2); *asura* demon (121/1); √*as* gooien, werpen, afschrikken (117/2) [*kṣepaṇe* (Dp 30/2)]
नाम	*nāma* waarlijk (536/1)
ते	*te* die; van *tad* (434/1)
लोकाः	*lokāḥ* plaatsen, werelden; *loka* plaats, wereld (906/1) √*lok* zien, waarnemen (906/1) [*darśane* (Dp 3/1)]
अन्धेन	*andhena* door blinde, door donkere; *andha* blind, donker, duisternis (44/3); √*andh* verblinden, blind maken (44/3) [*dṛṣṭi-upaghāte* (Dp 49/2)]
तमसा	*tamasā* door duisternis; *tamas* duisternis, onwetendheid (438/1); √*tam* naar adem snakken, stoppen, onbeweeglijk worden (438/1) [*kāṅkṣāyām* (Dp 30/2)]
आवृताः	*āvṛtāh; āvṛta* bedekt, gehuld (156/1); *ā*-√*vṛ* bedekken, verbergen (156/1); *ā* naar, volledig (126/1); √*vṛ* bedekken, verbergen (1007/1) [*varaṇe* (Dp 32/1)]
तान्	*tān* naar die; van *tad* (434/1)
ते	*te* zij; van *tad* (434/1)
प्रेत्य	*pretya* na te zijn vertrokken, na de dood (712/1); *pra*-√*i* te voorschijn komen, voortgaan (711/3); *pra* voor, voort--- (652/2); √*i* gaan, lopen (163/3) [*gatau* (Dp 24/2)]

अभिगच्छन्ति	*abhigacchanti* zij gaan naar; *abhi-√gam* gaan naar (61/3); *abhi* naar (61/1); √*gam* gaan, bewegen (346/3) [*gatau* (Dp 21/2)]
ये के	*ye ke; ya ka* wie dan ook (838/1); *ya* hij die (838/1); *ka* wie (240/2)
च	*ca* en, ook (380/1)
आत्महनः	*ātmahanaḥ* zij die niet zorgen voor hun ziel; zij die hun ziel doden; *ātmahan* iemand die niet zorgt voor zijn ziel; iemand die zijn ziel doodt (135/3); *ātman* ziel, het individuele Zelf (135/1) [-]; √*han* slaan, doden, vernietigen (1287/2) [*hiṃsā-gatyoḥ* (Dp 23/1)]
जनाः	*janāḥ* schepselen, levende wezens, mensen; *jana* schepsel, levend wezen, mens (410/1); √*jan* voortbrengen, scheppen (410/1) [*janane* (Dp 27/2)]

Maar zij, wie dan ook, die het Zelf verloochenen, gaan na hun dood zeker naar de werelden die gehuld zijn in blinde duisternis.

3. Die werelden van de demonen zijn gehuld in een blinde duisternis. Diegenen die het Zelf doden gaan daarheen wanneer zij dit lichaam verlaten.

असुर्याः *Asuryāḥ*, van de demonen; vergeleken met het verwezenlijken van de eenheid van het opperste Zelf zijn zelfs de goden *asura's*, demonen. De werelden waarover zij heersen zijn असुर्याः *asuryāḥ*. Het woord नाम *nāma* is onverbuigbaar en heeft hier geen specifieke betekenis. ते *Te*, die लोकाः *lokāḥ*, (letterlijk werelden) van de dhātu *lok*, de geboorten waarin de gevolgen van *karma* worden ervaren en ondergaan; आवृताः *āvṛtāḥ*, worden bedekt; अन्धेन *andhena*, door een blinde, - het kenmerk hiervan is dat men niet kan zien; तमसा *tamasā*, door duisternis, in de vorm van onwetendheid. तान् *Tān*, daarheen, dat wil zeggen naar die werelden die zich uitstrekken tot de wereld van bomen en planten die zich niet kunnen bewegen; प्रेत्य *pretya*, na te zijn vertrokken, na dit lichaam te hebben opgegeven; गच्छन्ति *gacchanti*, gaan overeenkomstig hun *karma* en waar ze hun aandacht op hebben gericht (de wereld van de goden, de mensen, de dieren, enzovoorts); आत्महनः *ātmahanaḥ*, zij die het Zelf doden.

Wie zijn zij? जनाः *Janāḥ*, de gewone mensen die in onwetendheid leven. Hoe doden zij het eeuwige Zelf? Doordat het Zelf dat bestaat, wordt verborgen door onwetendheid. Het ervaren dat het Zelf vrij is van ieder gebrek en niet aan de dood onderhevig, komt als resultaat van het feit dat het Zelf bestaat. Die ervaring blijft verborgen evenals het bewustzijn van iemand die gedood wordt. Daarom worden de gewone, onwetende mensen doders van het Zelf genoemd. Omdat zij deze vergissing begaan van het doden van het Zelf, zijn zij gebonden aan geboorte en dood.

Wat is dan de aard van het Zelf waardoor enerzijds onwetenden, die het Zelf doden, van lichaam naar lichaam gaan, en waardoor anderzijds zij die weten, dat wil zeggen: diegenen die het Zelf niet doden, bevrijd worden? Die vraag wordt nu beantwoord:

[4]

अनेजदेकं मनसो जवीयो नैनद्देवा आप्नुवन्पूर्वमर्षत् ।
तद्धावतोऽन्यानत्येति तिष्ठत्तस्मिन्नपो मातरिश्वा दधाति ॥४॥

अनेजत् । एकम् । मनसः । जवीयः । न । एनद् । देवाः ।
आप्नुवन् । पूर्वम् । अर्षत् ।
तद् । धावतः । अन्यान् । अत्येति । तिष्ठत् । तस्मिन् । अपः ।
मातरिश्वा । दधाति ॥४॥

anejadekaṃ manaso javīyo nainaddevā āpnuvanpūrvamarṣat;
taddhāvato 'nyānatyeti tiṣthattasminnapo mātariśvā dadhāti (4).

अनेजत्	*anejat* onbeweeglijk (42/2); *a* (voor een klinker *an*) voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *ejat* bewegend, levend (231/1); √*ej* bewegen, schijnen (231/1) [*kampane* (Dp 5/2)]
एकम्	*ekam; eka* één (227/3)
मनसः	*manasaḥ* dan de geest; *manas* geest, intellect (783/3); √*man* denken, verbeelden (783/1); [*jñāne* (Dp 29/2) en *avabodhane* (Dp 38/2)]
जवीयः	*javīyaḥ; javīyas* sneller dan, vlugger dan (416/2); *java* snel, vlug (416/2); √*ju* of √*jū* haasten, snel zijn (424/2) [*gatau* (Dp 21/2)]
न	*na* niet, noch, geen (523/1)
एनद्	*enad; ena* het, hem, haar (232/1)
देवाः	*devāḥ* goden, zintuigen; *deva* godheid, zintuig (492 /2); √*div* spelen, schijnen, werpen (478/2) [*krīḍā-vijigīṣā-vyavahāra-dyuti-stuti-moda-mada-svapna-kānti-gatiṣu* (Dp 28/1)]
आप्नुवन्	*āpnuvan* zij haalden in, zij bereikten; √*āp* inhalen, bereiken (142/1) [*vyāptau* (Dp 32/1)]
पूर्वम् अर्षत्	*pūrvam arṣat* het snelde vooruit; *pūrva* eerst, voorafgaand (643/1) [-]; *arṣat* het bewoog snel, het snelde;

	√*ṛṣ* snel bewegen, snellen (226/3) [= √*jhaṣ ādāna-saṃvaraṇayoḥ* (Dp 19/2)]
तद्	*tad* dat, die (434/1)
धावतः	*dhāvataḥ* de hardlopers; *dhāvat* hardlopend (516/1); √*dhāv* hardlopen (516/1) [*gati śuddhyoḥ* (Dp 13/1)]
अन्यान्	*anyān* anderen; *anya* ander (45/2)
अत्येति	*atyeti* het snelt voorbij; *ati-*√*i* voorbijgaan (16/2); *ati* voorbij, over (12/2); √*i* gaan, lopen, voortgaan (163 /3) [*gatau* (Dp 24/2)]
तिष्ठत्	*tiṣṭhat* stevig staande (448/2); √*sthā* stevig staan, standvastig blijven (1262/2) [= √*ṣṭhā gati-nivṛttau* (Dp 20/2)]
तस्मिन्	*tasmin* in dat; van *tad* (434/1)
अपः	*apaḥ* werken, handelingen, de wateren; *ap* werk, handeling, water (47/3) [-]
मातरिश्वा	*mātariśvā; mātariśvan* lucht, wind (807/2) [-]
दधाति	*dadhāti* het ondersteunt; √*dhā* plaatsen, zetten, ondersteunen (513/2) [*dhāraṇa-poṣaṇayoḥ* (Dp 26/2)]

Het Zelf is één. Hoewel Het niet beweegt, is Het sneller dan de geest. De zintuigen kunnen Het niet inhalen, omdat Het steeds voor hen uit snelt. Zonder te bewegen ontkomt Het aan zijn achtervolgers. Gevestigd in Dat onderhoudt de levensadem al het geschapene.

4. Het Zelf is onbeweeglijk, één, sneller dan de geest. De zinnen kunnen Het niet inhalen want Het is hen altijd vóór. Onbeweeglijk is Het toch sneller dan al het bewegende. Omdat Het er is, worden alle handelingen door Mātariśvā (lucht) ondernomen en ondersteund.

अनेजत् *Anejat*, onbeweeglijk. De dhātu *ej* geeft een schuddende beweging aan. Schudden is beweging, dat wil zeggen: een afwijking van zijn eigen positie. Die beweging is in het Zelf niet aanwezig. Het Zelf is altijd hetzelfde. एकम् *Ekam*, het Zelf is één, in alle wezens. Het is जवीयः *javīyaḥ*, sneller; मनसः *manasaḥ*, dan de bewegende geest, die zich kenmerkt door altijd iets te willen, enzovoorts.

Tegenwerping: Hoe kan men nu zoiets tegenstrijdigs beweren dat het Zelf standvastig en onbeweeglijk is en dat Het toch sneller is dan de geest?

Antwoord: Dit is geenszins tegenstrijdig want men kan uitgaan van het standpunt van het voorwaardelijke en van het standpunt van het onvoorwaardelijke (het absolute). Als zodanig is het Zelf 'onbeweeglijk, één,' als men van het onvoorwaardelijke uitgaat. Maar omdat het Zelf iets volgt waardoor het wordt beperkt, namelijk de geest, het interne orgaan dat zich kenmerkt door wensen en twijfels, lijkt het alsof het Zelf aan verandering onderhevig is. Hoewel de geest in deze wereld opgesloten is in het lichaam, kan hij in een flits de afstand overbruggen naar de wereld van de Schepper, Brahmā, in één wilsinspanning. Daarom staat de geest alom bekend als het snelste ding in de schepping. Maar wanneer die zeer snelle geest naar de wereld van Brahmā gaat - of naar iedere andere wereld - blijkt het dat de weerkaatsing van het bewuste Zelf er als het ware nóg eerder is aangekomen. Daarom wordt van het Zelf gezegd dat Het sneller is dan de geest (मनसो जवीयः *manaso javīyaḥ*).

देवाः *Devāḥ*, de goden, dat wil zeggen: de zintuigen, de organen van kennis, zoals de ogen, enzovoorts worden de goden (de stralenden) genoemd, omdat zij hun objecten verlichten (द्योतन *dyotana*); न आप्नुवन् *na āpnuvan*, zij kunnen niet inhalen; एनत् *enat*, Het, de werkelijkheid van het Zelf (het onderwerp van onze studie). De geest is sneller dan de zintuigen. De activiteit van de geest vindt plaats tussen het Zelf en de zintuigen in. Daarom kunnen de zintuigen zelfs de (weer)schijn van het Zelf niet opvangen. Maar omdat het Zelf net als ruimte alles doordringt, is Het vooruit gerend, पूर्वम् अर्षत् *pūrvam arṣat*, en heeft het doel zelfs vóór de zeer snelle geest bereikt. In zijn absolute, onvoorwaardelijke staat is de allesdoordringende eenheid van het Zelf los van alle eigenschappen in de schepping en is Het onveranderlijk. Maar omdat het Zelf zijn eigen beperkende toevoeging, de geest, volgt, lijkt het voor de oppervlakkige onderzoeker alsof het Zelf al die veranderingen die men ervaart vanwege de aanwezigheid van beperkende toevoegingen aan het Zelf, zèlf ondergaat en zo lijkt het bovendien alsof het Zelf een veelheid is in zijn relatie met individuele belichamingen.

Dit vers doelt hierop, wanneer het zegt dat तत् *tat*, Dat; अत्येति *atyeti*, eerder is als het ware dan धावतः अन्यान् *dhāvataḥ anyān*, alle andere snelle lopers zoals de geest, de spraak, de zintuigen enzovoorts, die zich van het Zelf onderscheiden. De betekenis van "als het ware" ligt in het vers zelf opgesloten door het gebruik van de uitdrukking तिष्ठत् *tiṣṭhat*, onbeweeglijk, hetgeen betekent dat het Zelf onveranderlijk blijft. तस्मिन् *Tasmin*, omdat Het er is, dat wil zeggen: zolang de eenheid van het Zelf blijft bestaan, Dat van nature eeuwigdurend bewustzijn is, daarom दधाति *dadhāti*, deelt uit; मातरिश्वा *Mātariśvā*, lucht; अपः *apaḥ*, de handelingen. Lucht wordt मातरिश्वा *Mātariśvā* genoemd, omdat lucht in ruimte (मातरि *mātari*) beweegt (श्वयति *śvayati*). Die lucht is de basis van alle leven, en de essentie ervan is activiteit. Alle belichamingen en zintuigen zijn ervan afhankelijk. Alle schepselen verblijven in lucht die ook wel de Sūtra (levensdraad) wordt genoemd en die de hele schepping bij elkaar houdt. अपः *Apaḥ*, de activiteiten[1] zijn zowel de inspanningen van de schepselen als het ontvlammen, het verbranden, schitteren, regenen enzovoorts in het geval van vuur, zon, wolken enzovoorts. दधाति *Dadhāti*, kan ook betekenen 'ondersteunt'; deze betekenis is gebaseerd op Vedische teksten zoals bijvoorbeeld in de Taittirīya Upaniṣad II.viii.1: "Vanuit Zijn vrees waait de wind." De betekenis van deze uitspraak is dat al deze veranderingen op grond van de wet van oorzaak en gevolg zich zólang zullen voordoen als de eeuwig bewuste werkelijkheid van het Zelf standhoudt, die de bron is van alles. De Veda's leggen voortdurend, door herhaling, de nadruk op bepaalde uitspraken. Daarom wordt de inhoud van vers 4 nog eens herhaald in het volgende vers:

---

[1] alle Vedische rituelen worden met behulp van vloeistoffen, zoals soma, ghee, melk, enzovoorts, uitgevoerd; ook het leven zelf is van vloeistof afhankelijk; अपः *apaḥ* (water) wordt hier dus in beeldende zin gebruikt om er handeling mee aan te duiden: de activiteiten van het leven.

[5]

तदेजति तन्नैजति तद्दूरे तद्वन्तिके ।
तदन्तरस्य सर्वस्य तदु सर्वस्यास्य बाह्यतः ॥५॥

तद् । एजति । तद् । न । एजति । तद् । दूरे । तद् । उ । अन्तिके ।
तद् । अन्तर् । अस्य । सर्वस्य । तद् । उ । सर्वस्य । अस्य । बाह्यतः ॥५॥

tadejati tannaijati taddūre tadvantike;
tadantarasya sarvasya tadu sarvasyāsya bāhyataḥ (5).

तद्	*tad* dat (434/1)
एजति	*ejati* het beweegt; √*ej* bewegen (231/1) [*kampane* (Dp 5/2)]
तद्	*tad* dat (434/1)
न	*na* niet, noch, geen (523/1)
एजति	*ejati* het beweegt; √*ej* bewegen (231/1) [*kampane* (Dp 5/2)]
तद्	*tad* dat (434/1)
दूरे	*dūre* in de verte; *dūra* ver weg, verwijderd (489/2) [-]
तद्	*tad* dat (434/1)
उ	*u* geeft nadruk aan het voorafgaande woord; verder (171/3)
अन्तिके	*antike* in de nabijheid; *antika* nabijheid, dichtbij (44/2) [-]
तद्	*tad* dat (434/1)
अन्तर्	*antar* binnenin, binnenste (43/2)
अस्य	*asya* van dit; van *idam* (165/2)
सर्वस्य	*sarvasya* van alles; *sarva* alle, alles (1184/3)
तद्	*tad* dat (434/1)
उ	*u* geeft nadruk aan het voorafgaande woord; verder (171/3)
सर्वस्य	*sarvasya* van alles; *sarva* alle, alles (1184/3)
अस्य	*asya* van dit; van *idam* (165/2)

बाह्यतः *bāhyataḥ; bāhyatas* buiten, aan de buitenkant van (731/1) [-]

Dat beweegt en beweegt toch niet. Dat is ver weg en toch dichtbij. Dat is binnenin dit alles en toch ook buiten dit alles.

5. Dat beweegt; Dat beweegt niet; Dat is ver weg en toch dichtbij; Dat is binnenin alles en buiten alles.

तत् *Tat*, Dat, de eenheid van het Zelf dat nu bestudeerd wordt. Dat एजति *ejati*, beweegt en toch न एजति *na ejati*, beweegt Dat niet. Hiermee bedoelt het vers uit te drukken, dat hoewel het Zelf in zichzelf zonder beweging is, Het de schijn van beweging kan aannemen. Verder, तत् दूरे *tat dūre*, Dat is ver weg, want zelfs in honderden miljoenen jaren zal Het voor een onwetende onbereikbaar blijven. तद्वन्तिके *Tadvantike*: तत् उ अन्तिके *tat u antike*, Dat is in feite heel dichtbij - voor wie weet - want Het is Uw eigen Zelf en dat is niet alleen ver weg maar ook dichtbij. तत् अन्तर् *Tat antar*, Dat is binnenin; अस्य सर्वस्य *asya sarvasya*, van alles - deze uitspraak komt overeen met wat gezegd wordt in de Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad III.iv.1: "Het Zelf dat binnen in alles is." Alles, dat wil zeggen: deze hele schepping die bestaat uit naam, vorm en activiteit. तत् *Tat*, Dat; उ *u*, ook; सर्वस्य अस्य बाह्यतः *sarvasya asya bāhyataḥ*, is buiten alles, want het Zelf doordringt alles, evenals ruimte. Het Zelf is binnen in alles, want Het is het fijnste van het fijnste. Bovendien is het Zelf ononderbroken, hetgeen in Bṛ. IV.v.13 wordt uitgedrukt als: "Zuiver bewustzijn alleen."

[6]

यस्तु सर्वाणि भूतान्यात्मन्येवानुपश्यति ।
सर्वभूतेषु चात्मानं ततो न विजुगुप्सते ॥६॥

यः । तु । सर्वाणि । भूतानि । आत्मनि । एव । अनुपश्यति ।
सर्व । भूतेषु । च । आत्मानम् । ततः । न । विजुगुप्सते ॥६॥

yastu sarvāṇi bhūtānyātmanyevānupaśyati;
sarvabhūteṣu cātmānaṃ tato na vijugupsate (6).

यः	*yaḥ* hij die; van *yad* (844/2)
तु	*tu* maar, echter (449/3)
सर्वाणि	*sarvāṇi*; *sarva* alle, alles (1184/3)
भूतानि	*bhūtāni* wezens, schepselen; *bhūta* geworden, levend wezen, schepsel (761/3); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
आत्मनि	*ātmani* in de Ātman, in het individuele Zelf; *ātman* de Ātman, het individuele Zelf (135/1) [-]
एव	*eva* waarlijk, alleen, slechts; benadrukt het vooraf-gaande woord (232/2)
अनुपश्यति	*anupaśyati* hij neemt waar, hij ziet; *anu-*√*paś* kijken naar, waarnemen (35/1); *anu* langs, dichtbij (31/1); √*paś* = √*dṛś* zien, waarnemen (491/1) [*prekṣaṇe* (Dp 22/1)]
सर्व	*sarva* alle, alles (1184/3)
भूतेषु	*bhūteṣu* in wezens; *bhūta* geworden, levend wezen, schepsel (761/3); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
च	*ca* en, ook (380/1)
आत्मानम्	*ātmānam; ātman* de Ậtman, het individuele Zelf (135/1) [-]
ततः	*tataḥ; tatas* door dat, daardoor (432/2)
न	*na* niet, noch, geen (523/1)

विजुगुप्सते *vijugupsate* hij deinst terug, hij heeft afkeer; *vi-√gup* terugdeinzen voor, wensen te verbergen voor (957/2) *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); √*gup* beschermen, verdedigen (358/3) [*gopane* (Dp 21/2)]

Wie alle wezens in zichzelf kan zien, en zichzelf in alle wezens, kent geen afkeer.

6. Wie alle schepselen waarlijk in zich, het Zelf, ziet en het zelf in alle schepselen, zal daardoor geen afkeer kennen.

यः *Yaḥ*, degene, dat wil zeggen de bedelmonnik, die bevrijding zoekt; अनुपश्यति *anupaśyati*, ziet; सर्वाणि भूतानि *sarvāṇi bhūtāni*, alle schepselen, te beginnen bij het ongemanifesteerde en eindigend met het onbeweeglijke; आत्मनि एव *ātmani eva*, waarlijk in het Zelf, dat wil zeggen: als niet verschillend van het Zelf; सर्वभूतेषु च *sarvabhūte- ṣu ca*, en wie in alle schepselen आत्मानम् *ātmānam*, het Zelf ziet, - het Zelf van al die wezens ziet als zijn eigen Zelf. Men zou deze zienswijze als volgt kunnen formuleren: "Ik ben de Ziel van de belichaming die een verzameling van oorzaken en gevolgen is, Ik ben de Getuige van allerlei waarnemingen, en ben daarom de Bron van het bewustzijn van die belichaming en Ik ben Zuiver, niet aan voorwaarden gebonden. Evenzo ben Ik, voor wat dat aspect van Mij betreft, de Ziel van alles, vanaf het ongemanifesteerde tot aan de onbeweeglijke, vaste materie." Degene die de werkelijkheid van het absolute Zelf in alle schepselen realiseert न विजुगुप्सते *na vijugupsate*, kent geen afkeer, geen haat; ततः *tataḥ*, daardoor, door dat inzicht. Dit is slechts een bevestiging van een bekend feit. Het is immers een ervaringsfeit dat afkeer wordt opgeroepen zodra men de dingen om zich heen als 'slecht' of 'anders' beschouwt. Maar voor wie alleen nog maar het absolute, zuivere Zelf ziet, dat geen hiaten kent, kan er geen sprake zijn van enig object van afkeer. Daarom kent zo iemand geen haat.

Het volgende vers heeft dezelfde strekking:

[7]

यस्मिन्सर्वाणि भूतान्यात्मैवाभूद्विजानतः ।
तत्र को मोहः कः शोक एकत्वमनुपश्यतः ॥७॥

यस्मिन् । सर्वाणि । भूतानि । आत्मा । एव । अभूत् ।
विजानतः ।
तत्र । कः । मोहः । कः । शोकः । एकत्वम् । अनुपश्यतः ॥७॥

yasminsarvāṇi bhūtānyātmaivābhūdvijānataḥ;
tatra ko mohaḥ kaḥ śoka ekatvamanupaśyataḥ (7).

यस्मिन्	*yasmin* in wie; van *yad* (844/2)
सर्वाणि	*sarvāṇi*; *sarva* alle, alles (1184/3)
भूतानि	*bhūtāni* wezens, schepselen; *bhūta* geworden, levend wezen, schepsel (761/3); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
आत्मा	*ātmā; ātman* de Ātman, het individuele Zelf (135/1) [-]
एव	*eva* waarlijk, alleen, slechts; benadrukt het voorafgaande woord (232/2)
अभूत्	*abhūt* zij zijn geworden; √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
विजानतः	*vijānataḥ* voor degene die begrijpt, voor degene die weet; *vijānat* iemand die begrijpt, iemand die weet, een wijs mens (961/1); *vi*-√*jñā* onderscheiden, begrijpen (961/1); *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); √*jñā* weten, begrijpen (425/2) [*avabodhane* (Dp 40/1)]
तत्र	*tatra* op die plaats, in dat geval (433/2)
कः	*kaḥ* wat, wie (240/2)
मोहः	*mohaḥ; moha* misleiding (836/1); √*muh* verward worden, misleid worden (824/3) [*vaicitye* (Dp 30/2)]
कः	*kaḥ* wat, wie (240/2)
शोकः	*śokaḥ; śoka* verdriet, smart (1091/1); √*śuc* schijnen, branden, verdrietig zijn (1081/1) [*śoke* (Dp 5/1)]

एकत्वम्	*ekatvam; ekatva* eenheid (228/1); *eka* één, alleen (227 /3)
अनुपश्यतः	*anupaśyataḥ* voor degene die ziet; *anupaśyat* iemand die ziet/waarneemt; *anupaśya* ziende (35/1); *anu-* √*paś* kijken naar, waarnemen (35/1); *anu* langs, dicht-bij (31/1); √*paś* = √*dṛś* zien, waarnemen (491/1) [*prekṣaṇe* (Dp 22/1)]

Hoe kan er nog misleiding en verdriet bestaan voor iemand die inziet, dat alle schepselen in hemzelf bestaan?

7. Wie zich het feit realiseert dat alle schepselen werkelijk het Zelf zijn, hoe kan die mens, die de Eenheid ziet, nog misleid worden en bedroefd zijn? (Of: Welke misleiding, welke bedroefdheid kan er nog zijn in de mens die de Eenheid ziet, voor wie werkelijk alle dingen het Zelf worden?)

यस्मिन् विजानतः *Yasmin vijānataḥ*, als voor wie zich het feit realiseert dat ... (of: In het eigen Zelf van de mens die zichzelf realiseert, waarin ...); सर्वाणि भूतानि *sarvāṇi bhūtāni*, alle dingen, alle schepselen; आत्मा एव अभूत् *ātma eva ābhūt*, waarlijk (alléén) het Zelf zijn, als resultaat van de realisatie van het opperste Zelf; तत्र *tatra*, op dat moment (of: voor dat Zelf); कः मोहः कः शोकः *kaḥ mohaḥ kaḥ śokaḥ*, wat voor misleiding, wat voor bedroefdheid kan er zijn? Pijn en misleiding zijn het lot van de onwetende die niet beseft wat de oorzaak is van wensen en handelingen, maar dat overkomt niet de अनुपश्यतः एकत्वम् *anupaśyataḥ ekatvam*, de mens die de eenheid van het Zelf realiseert, die zuiver is als de ruimte. Door de vraag te stellen: "Hoe kan er nog sprake zijn van misleiding en bedroefdheid", is de onmogelijkheid van verdriet en misleiding, die de gevolgen zijn van onwetendheid, aangetoond. Dat wil zeggen dat daardoor het wereldse bestaan met zijn oorzaak vanzelf ophoudt.

In het volgende vers wordt aangegeven wat het Zelf, waarover in de vorige verzen gesproken is, werkelijk is:

[8]

स पर्यगाच्छुक्रमकायमव्रणमस्नाविरँ शुद्धमपापविद्धम् ।
कविर्मनीषी परिभूः स्वयम्भूर्याथातथ्यतोऽर्थान् व्यदधाच्छाश्वतीभ्यः
समाभ्यः ॥८॥

सः । पर्यगात् । शुक्रम् । अकायम् । अव्रणम् । अस्नाविरम् ।
शुद्धम् । अपापविद्धम् ।
कविः । मनीषी । परिभूः । स्वयम्भूः । याथातथ्यतः । अर्थान् ।
व्यदधात् । शाश्वतीभ्यः । समाभ्यः ॥८॥

sa paryagācchukramakāyamavraṇamasnāviraṃ
śuddhamapāpaviddham;
kavirmanīṣī paribhūḥ svayambhūryāthātathyato'rthān
vyadadhācchāśvatībhyaḥ samābhyaḥ (8).

सः	*saḥ* hij; van *tad* (434/1)
पर्यगात्	*paryagāt* hij ging rondom, hij is doordrongen; *pari-√gā* rondgaan, doordringen (592/3); *pari* rondom, volledig (591/2); *√gā* gaan, komen (352/1) [*stutau* (Dp 27/2)]
शुक्रम्	*śukram; śukra* helder, schitterend, zuiver (1080/1); *√śuc* schijnen, branden, verdrietig zijn (1081/1) [*śoke* (Dp 5/1)]
अकायम्	*akāyam; akāya* zonder lichaam, onstoffelijk (2/1); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *kāya* lichaam (274/1); *√ci* verzamelen, bedekken (394/2) [*cayane* (Dp 32/1)]
अव्रणम्	*avraṇam; avraṇa* ongedeerd, zonder littekens (112 /1); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *vraṇa* wond, litteken (1042/1); *√vraṇ* verwonden (1042/1) [*śabda-arthāḥ* (Dp 10/1)]
अस्नाविरम्	*asnāviram; asnāvira* zonder spieren, zonder spierkracht (123/1); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt

of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *snāvira* = *snāva* zenuw (1267/1) [-]

शुद्धम् *śuddham; śuddha* zuiver, helder, smetteloos (1082 /1); √*śudh* zuiveren, schoon zijn (1082/1) [= √*śundh śuddhau* (Dp 2/2)]

अपापविद्धम् *apāpaviddham; apāpaviddha* niet behept met kwaad, zonder zonde (54/2); *apāpa* zonder zonde, deugdzaam, puur (54/2); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *pāpa* kwaad, zonde (618/2) [-]; *viddha* doortrokken van, aangetast (966/2); √*vyadh* doorboren, treffen, aantasten (1031/1) [*tāḍane* (Dp 30/1)]

कविः *kaviḥ; kavi* wetend, intelligent, een wijze (264/2); √*kū* klinken, geluid maken (299/1) [= √*ku śabde* (Dp 24/1)]

मनीषी *manīṣī; manīṣin* wijze, leraar (784/2); √*man* denken, verbeelden, begrijpen (783/1) [*jñāne* (Dp 29/2) en *ava bodhane* (Dp 38/2)]

परिभूः *paribhūḥ; paribhū* omvattend, omringend, doordringend (598/2); *pari-*√*bhū* omvatten, omringen (598/2); *pari* rondom, volledig (591/2); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]

स्वयम्भूः *svayambhūḥ; svayambhū* in zichzelf bestaand, onafhankelijk (1278/3); *svayam* zelf (1278/2); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]

याथातथ्यतः *yāthātathyataḥ* waarlijk, werkelijk (851/1)

अर्थान् *arthān* taken, doelen, plichten; *artha* taak, doel, plicht (90/2); √*arth* wensen, verzoeken, vragen om (90/2) [*upayāchāyām* (Dp 48/2)]

व्यदधात् *vyadadhāt* hij heeft toebedeeld; *vi-*√*dhā* verdelen, schenken, toebedelen (967/2); *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); √*dhā* plaatsen, zetten, ondersteunen (513/2) [*dhāraṇa-poṣaṇayoḥ* (Dp 26/2)]

शाश्वतीभ्यः *śāśvatībhyaḥ* aan eeuwige; *śāśvata* eeuwig (1068/3) [-]

समाभ्यः *samābhyaḥ* aan jaren; *samā* jaar (1153/2) [-]

Dat Zelf is allesdoordringend, zuiver, zonder vorm, niet getekend, zonder binding, smetteloos, zonder kwaad. Het is alwetend, alomtegenwoordig, op zichzelf bestaand. In de eeuwige kringloop heeft Het ieder tijdperk zijn eigen taken toegewezen.

8. Hij doordringt alles, is zuiver, onbelichaamd, vrij van enig letsel, zonder zenuwstelsel, smetteloos, zondeloos, alwetend, heerser over de geest, uitmuntend boven alles, zelfstandig; aan de eeuwige jaren heeft hij functies gegeven.

सः *Saḥ*, Hij waarover gesproken is, het Zelf; पर्यगात् *paryagāt*, is allesdoordringend als ruimte. Dit woord is samengesteld uit परि *pari*, aan alle kanten en अगात् *agāt*, ging. Het Zelf is शुक्रम् *śukram*, zuiver, helder, stralend; अकायम् *akāyam*, onbelichaamd, dat wil zeggen: zonder het subtiele lichaam; अव्रणम् *avraṇam*, zonder wond, vrij van enig letsel; अस्नाविरम् *asnāviram*, zonder zenuwen. Door deze twee ontkennende woorden, vrij van enig letsel en zonder zenuwstelsel, wordt in feite gezegd: zonder fysiek lichaam. शुद्धम् *Śuddham*, smetteloos, dat wil zeggen: zonder de smet van onwetendheid; hiermee wordt bedoeld: zonder causale belichaming. अपापविद्धम् *Apāpaviddham*, zondeloos, dat wil zeggen: vrij van deugd en ondeugd (het Zelf staat boven en buiten moraal, maar een wijze zal nimmer immoreel handelen, omdat zijn eerdere leerschool daar borg voor staat). Het woord सः *saḥ* Hij, is mannelijk: en daarom moet men alle daarop volgende aanduidingen vanaf शुक्रम् *śukram* tot aan het afsluitende कविः मनीषी *kaviḥ manīṣī* ook in de mannelijke verbuiging omzetten. कविः *Kaviḥ*, alwetend; dit duidt op het zien van de *krānta*, het verleden (en dus ook heden en toekomst); ziener van alles, zoals ook in Bṛ. III. viii.11 gezegd wordt: "Er is geen andere Ziener dan deze." मनीषी *Manīṣī*, betekent heerser over de geest, dat wil zeggen: de alwetende God. परिभूः *Paribhūḥ*, dit is degene die boven en buiten alles staat, boven alles uitmunt (het transcendente). स्वयम्भूः *Svayambhūḥ*, betekent hij die bij zichzelf bestaat, zelfstandig is. Hij, het Al, wordt door Zichzelf alles, dat wil zeggen: al wat overstegen wordt en ook datgene wat overstijgt; daarom is Hij zelfstandig.

Hij, de altijd vrije (almachtige) Heer, heeft door zijn alwetendheid; याथातथ्यतः *yāthātathyataḥ*, op de juiste wijze, overeenkomstig iedere inspanning en ieder resultaat ervan; व्यदधात् *vyadadhāt*, uitgedeeld; dus, heeft op de juiste wijze uitgedeeld (naar gelang de vermogens die de individuele schepselen hebben); अर्थान् *arthān*, alle plichten; शाश्वतीभ्यः समाभ्यः *śāśvatībhyaḥ samābhyaḥ*, aan de eeuwige jaren, dat wil zeggen: aan de Prajāpati's (de scheppers) die jaren worden genoemd.

De Veda's proberen in de allereerste plaats een diepe devotie op te roepen voor kennis nadat alle andere wensen zijn opgegeven. Deze bedoeling komt duidelijk naar voren in het eerste vers: "Dit alles moet bedekt worden door de Heer ..... Begeer het bezit van een ander niet." Als die diepe devotie voor kennis - vanwege zijn onwetendheid - voor een mens niet mogelijk is, dan dragen de Veda's een alternatief aan in de zin, dat men geen andere keus heeft dan zijn plicht te doen. Dit staat in vers 2: "Door het systeem van *karma* te volgen mag men wensen te leven." Deze indeling van het leven in twee wegen, zoals door vs. 1 en vs. 2 wordt aangegeven, vinden we ook terug in de Bṛhadāraṇyaka Upaniṣad (I.iv.17), waar staat: "Hij wenste: "Laat mij een vrouw hebben"," enzovoorts. Hieruit kan duidelijk worden opgemaakt dat handelingen bestemd zijn voor degene die een resultaat wenst. Uit de zin "De geest is zijn ziel, en spraak Zijn vrouw", kan men duidelijk opmaken dat onwetendheid en wensen kenmerkend zijn voor de mens die toegewijd is aan handeling. Het resultaat van deze handelingen is het produceren van zeven soorten vruchten (zie Bṛ. I.vs.1-3) en de blijvende gehechtheid aan die vruchten in de waan dat zij - die vruchten - het Zelf zijn. Daartegenover staat de vraag uit Bṛ. IV.iv.22, die luidt: "Wat zullen wij bereiken door middel van kinderen, als het Zelf dat we bereikt hebben, ons doel is?" Door deze vraag wordt aangetoond, dat voor de mens die tot de werkelijkheid van het Zelf is gekomen door de drievoudige wens naar vrouw enzovoorts (dat wil zeggen naar een zoon, rijkdom en de hemelen) op te geven, alleen nog maar sprake kan zijn van het verblijven in het Zelf zelf in plaats van door te gaan op het pad van handeling. In vers 3 wordt het kwade lot van de onwetende vermeld: "De werelden van de duisternis (*Asura's*)" enzovoorts.

Vervolgens wordt de ware aard van het Zelf beschreven in de verzen 4-8, eindigend met "Hij doordringt alles" enzovoorts. Deze ware aard wordt onthuld aan die mensen die hun wensen hebben opgegeven en daardoor standvastig zijn in kennis. Hiermee wordt ook aangetoond dat alleen dìe mensen die staat kunnen bereiken en niet degenen die nog wensen koesteren. Dit kan men ook terugvinden in de Śvetāśvatara Upaniṣad (VI.21) waar gezegd wordt: "Deze allerheiligste leer, die zo geliefd is bij de alle Zieners, deelde hij mee aan diegenen die (volledig afstand hebben gedaan en) zijn voorbijgegaan aan alle vier de fasen van het leven" (de leerling, de huisvader, de hermiet en de kluizenaar).

Het volgende vers is bestemd voor de mensen die nog aan handeling gebonden zijn, omdat zij nog wensen koesteren en willen blijven leven door te handelen.

Tegenwerping: Waarom is dit vers (vers 9) niet voor iedereen bestemd?

Antwoord: Alleen een dwaas zal het in zijn hoofd halen te willen proberen enige andere vorm van kennis (namelijk meditatie) te combineren met de kennis van de Eenheid van het Zelf. Dat inzicht wordt immers slechts aan de mens zonder begeerte gegeven, nadat het onderscheid tussen oorzaak en gevolg in hem is uitgeroeid door de tekst van vers 7: "Wie zich het feit realiseert dat alle schepselen werkelijk het Zelf zijn, hoe kan die mens, die de Eenheid ziet, nog misleid worden en bedroefd zijn?" In Vers 9 daarentegen wordt onder meer de onwetende bekritiseerd teneinde een combinatie tot stand te brengen van kennis (*vidyā*, aanbidding en meditatie) en handeling (*karma*). Ten aanzien van de kennis van het opperste Zelf geldt, dat deze zich niet laat combineren met handeling (*karma*). Maar wat zich wel laat combineren met handeling is kennis, bestaande uit het bezitten van goddelijke krachten. Die kennis wordt in vers 9 aangeduid als de bondgenoot van *karma*. Die vorm van kennis - *vidyā* - (meditatie op goden, of aanbidding) heeft een ander resultaat, dan de kennis van Brahman. In de Bṛ. I.v.16 wordt die kennis als volgt aangeduid: "Door *vidyā* (kennis) wordt de wereld van de goden bereikt."

Het verwerpen van het apart najagen van ieder van deze twee - *vidyā* en *karma* - is niet gedaan omwille van het verwerpen, maar heeft ten doel ze met elkaar te combineren. De Vedische teksten houden ons voor dat beide verschillende gevolgen hebben: Bṛ. I.v.16 zegt: "Zij bereiken dit door *vidyā*," "De wereld van de goden wordt bereikt door *vidyā*," "Mensen die het Zuidelijke Pad volgen, bereiken dat niet," "De wereld van de huisgoden wordt bereikt door riten." Dit moet zo zijn, omdat alles wat door de geschriften wordt voorgeschreven, de moeite waard is om te worden uitgevoerd.

[9]

अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽविद्यामुपासते ।
ततो भूय इव ते तमो य उ विद्यायाँ रताः ॥९॥

अन्धम् । तमः । प्रविशन्ति । ये । अविद्याम् । उपासते ।
ततः । भूयः । इव । ते । तमः । ये । उ । विद्यायाम् ।
रताः ॥९॥

andhaṃ tamaḥ praviśanti ye 'vidyāmupāsate;
tato bhūya iva te tamo ya u vidyāyāṃ ratāḥ (9).

अन्धम्	*andham; andha* blind, donker, duisternis (44/3); √*andh* verblinden, blind maken (44/3) [*dṛṣṭi-upa-ghāte* (Dp 49/2)]
तमः	*tamaḥ; tamas* duisternis, onwetendheid (438/1); √*tam* naar adem snakken, stoppen, onbeweeglijk worden (438/1) [*kāṅkṣāyām* (Dp 30/2)]
प्रविशन्ति	*praviśanti* zij gaan binnen; *pra*-√*viś* binnenkomen, binnengaan (629/3); *pra* voor, voort--- (652/2); √*viś* binnenkomen, binnengaan (989/1) [*praveśane* (Dp 36 /1)]
ये	*ye* zij die; van *yad* (844/2)
अविद्याम्	*avidyām; avidyā* onwetendheid, illusie (108/3); *a*-√*vid* niet weten; *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
उपासते	*upāsate* zij vereren; *upa*-√*ās* dienen, vereren (215/1); *upa* bij (194/3); √*ās* bestaan, bewonen, loven (159/3) [*upaveśane* (Dp 23/1)]
ततः	*tataḥ; tatas* dan die, dan dat (432/2); van *tad* (434/1)
भूयः	*bhūyaḥ; bhūyas* groter, machtiger (763/3); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
इव	*iva* op dezelfde manier, als het ware (168/3)
ते	*te* zij, die; van *tad* (434/1)

तमः	*tamaḥ; tamas* duisternis, onwetendheid (438/1); √*tam* naar adem snakken, stoppen, onbeweeglijk worden (438/1) [*kāṅkṣāyām* (Dp 30/2)]
ये	*ye* zij die; van *yad* (844/2)
उ	*u* daarentegen (171/3)
विद्यायाम्	*vidyāyām; vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
रताः	*ratāḥ; rata* toegewijd aan, verheugd in (867/2); √*ram* tot rust brengen, verheugen, gelukkig maken (867/2) [*krīḍāyām* (Dp 18/2)]

Allen die onwetendheid, illusie, vereren gaan diepe duisternis in. Maar wie zich louter aan kennis wijden, gaan een nog diepere duisternis in.

9. Diegenen die zich op *avidyā* (rituelen) toeleggen, komen terecht in een blinde duisternis, maar in nog diepere duisternis komen diegenen terecht, die zich toeleggen op *vidyā* (meditatie op goden).

Wie van de twee प्रविशन्ति *praviśanti*, komen terecht; in अन्धम् तमः *andham tamaḥ*, blinde duisternis, die zich kenmerkt door een afwezigheid van waarneming? ये अविद्याम् *Ye avidyām*, diegenen die zich op *avidyā* (*avidyā* verschilt van *vidyā*, dat wil zeggen: het is *karma*, omdat *karma* tegengesteld is aan *vidyā*) उपासते *upāsate*, toeleggen, op dìe *avidyā* in de vorm van Agnihotra enzovoorts. Van belang is dat zij dit doen met hart en ziel. ततः *Tataḥ*. dan die duisternis, gekenmerkt door blindheid; भूयः इव तमः *bhūyaḥ iva tamaḥ*, in nog diepere duisternis; treden ते *te*, zij, binnen. Wie (zijn dat)? ये *Ye*, zij die riten opgeven; विद्यायाम् उ रताः *vidyāyām u ratāḥ*, en zich louter met *vidyā* bezighouden. Dat wil zeggen zij zijn altijd bezig met het mediteren op (en het vereren van) goden.

Om te herhalen: het feit dat meditatie en riten verschillende uitwerkingen hebben, is de reden om die twee met elkaar te combineren. In het andere geval, als één van deze twee nauw met elkaar verbonden factoren wél resultaat zou hebben en de andere niet, dan

zou de ene factor onderdeel moeten zijn van de andere. (*Vidyā* en *karma* worden heel vaak voorgeschreven om gescheiden te worden uitgevoerd door mensen met verschillende neigingen, en er wordt voor elk van de twee een ander resultaat in het vooruitzicht gesteld. Dat zou niet mogelijk zijn als één van beide onderdeel was van de ander. Maar dit is absurd).

[10]

अन्यदेवाहुर्विद्ययाऽन्यदाहुरविद्यया ।
इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे ॥१०॥

अन्यत् । एव । आहुः । विद्यया । अन्यत् । आहुः । अविद्यया ।
इति । शुश्रुम । धीराणांम् । ये । नः । तद् । विचचक्षिरे ॥१०॥

anyadevāhurvidyayā 'nyadāhuravidyayā;
iti śuśruma dhīrāṇāṃ ye nastadvicacakṣire (10).

अन्यत् ... अन्यत्	*anyat ... anyat; anya ... anya* het een ... het ander (45/2)
एव	*eva* waarlijk, alleen, slechts; benadrukt het vooraf-gaande woord (232/2)
आहुः	*āhuḥ* zij hebben gezegd, zij zeggen; √*ah* zeggen (124/1); √*brū* zeggen, spreken (742/1) [*vyaktāyāṃ vāci* (Dp 24/1)]
विद्यया	*vidyayā* door kennis, door geleerdheid; *vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
अन्यत् ... अन्यत्	*anyat ... anyat; anya ... anya* het een ... het ander (45/2)
आहुः	*āhuḥ* zij hebben gezegd, zij zeggen; √*ah* zeggen (124/1); √*brū* zeggen, spreken (742/1) [*vyaktāyāṃ vāci* (Dp 24/1)]
अविद्यया	*avidyayā* door onwetendheid, door illusie; *avidyā* onwetendheid, illusie (108/3); *a* voorvoegsel dat ont-kenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
इति	*iti* aldus, :"---" (165/1)
शुश्रुम	*śuśruma* wij hebben gehoord; √*śru* horen, luisteren (1100/3) [*śravaṇe* (Dp 20/2)]
धीराणाम्	*dhīrāṇām* van de wijzen; *dhīra* intelligent, wijs, een wijze (517/1); √*dhī* denken, weerspiegelen (516/3) [= √*dīdh dīpti-devanayoḥ* (Dp 25/2)]

ये	*ye* zij die; van *yad* (844/2)
नः	*naḥ* aan ons (532/2); van *asmad* (123/2)
तद्	*tad* dat (434/1)
विचचक्षिरे	*vicacakṣire* zij hebben uitgelegd; *vi-√cakṣ* verschijnen, laten zien, vertellen (958/2); *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); *√cakṣ* verschijnen, zichtbaar worden, vertellen (381/3) [*vyaktāyāṃ vāci ayaṃ darśane 'pi* (Dp 23/1)]

Men zegt dat kennis het ene resultaat voorbrengt en onwetendheid, illusie, een ander. Zo hebben wij het gehoord van de wijzen die ons dat duidelijk hebben uitgelegd.

10. Men zegt dat *vidyā* en *avidyā* twee van elkaar verschillende resultaten ten gevolge hebben; zo hebben we het althans vernomen van de wijzen, die het ons hebben uitgelegd.

Iets अन्यत् एव *anyat eva*, werkelijk anders is het gevolg; विद्यया *vidyayā*, door *vidyā* (verering, meditatie op de goden); आहुः *āhuḥ*, zeggen ze, op grond van de Vedische tekst (Bṛ. I.v.16): "De wereld van de goden wordt bereikt door meditatie" en: "Zij stijgen daarnaar op door meditatie." आहुः *Āhuḥ*, ze zeggen; अन्यत् अविद्यया *anyat avidyayā*, door *avidyā* (*karma*, riten) wordt een ander resultaat bereikt, op grond van de Vedische tekst (Bṛ. I.v.16): "De wereld van de huisgoden (wordt bereikt) door middel van *karma*." इति *Iti*, aldus; शुश्रुम *śuśruma*, hebben we gehoord; (de leer) धीराणाम् *dhīrāṇām*, van de wijzen; ये *ye*, die नः विचचक्षिरे *naḥ vicacakṣire*, ons hebben uitgelegd; तत् *tat*, dat (dat wil zeggen: *karma* en meditatie). Het vers bedoelt te zeggen, dat deze uitspraak berust op overlevering (traditie).

[11]

विद्यां चाविद्यां च यस्तद्वेदोभयँ सह ।
अविद्यया मृत्युं तीर्त्वा विद्ययाऽमृतमश्नुते ॥११॥

विद्याम् । च । अविद्याम् । च । यः । तद् । वेद । उभयम् ।
सह ।
अविद्यया । मृत्युम् । तीर्त्वा । विद्यया । अमृतम् । अश्नुते ॥११॥

vidyāṃ cāvidyāṃ ca yastadvedobhayaṃ saha;
avidyayā mṛtyuṃ tīrtvā vidyayā 'mṛtamaśnute (11).

विद्याम्	*vidyām; vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
च	*ca* en, ook (380/1)
अविद्याम्	*avidyām; avidyā* onwetendheid, illusie (108/3); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
च	*ca* en, ook (380/1)
यः	*yaḥ* hij die; van *yad* (844/2)
तद्	*tad* dat (434/1)
वेद	*veda* hij kent, hij heeft gekend; √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
उभयम्	*ubhayam; ubhaya* beide (216/2)
सह	*saha* tezamen (1193/2)
अविद्यया	*avidyayā* door onwetendheid, door illusie; *avidyā* onwetendheid, illusie (108/3); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
मृत्युम्	*mṛtyum; mṛtyu* dood, het sterven (827/3); √*mṛ* sterven, overlijden (827/2) [*prāṇatyāge* (Dp 35/2)]
तीर्त्वा	*tīrtvā* overwonnen hebbend, na overwonnen te hebben (449/1); √*tṝ* oversteken, overwinnen (454/2) [*plava-na-santaraṇayoḥ* (Dp 21/1)]

विद्यया *vidyayā* door kennis, door geleerdheid; *vidyā* kennis, geleerdheid (963/3); √*vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]

अमृतम् *amṛtam; amṛta* niet gestorven, onsterfelijkheid (82 /2); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *mṛta* gestorven, dood (827/2); √*mṛ* sterven, overlijden (827/2) [*prāṇa-tyāge* (Dp 35/2)]

अश्नुते *aśnute* hij bereikt; √*aś* bereiken, verkrijgen (112/2) [*vyāptau saṅghāte ca* (Dp 32/2)]

Wie beide tezamen, kennis en onwetendheid, heeft begrepen, zal door middel van onwetendheid, illusie, de dood overstijgen en door middel van kennis onsterfelijkheid bereiken.

11. Degene die beide kent, *vidyā* en *avidyā* tesamen, bereikt door *vidyā* onsterfelijkheid, omdat hij over de dood heen stapt door middel van *avidyā*.

Omdat dit zo is, weet यः तद् वेद उभयम् सह *yaḥ tad veda ubhayam saha*, degene die beide tezamen kent, dat ze door één en dezelfde persoon moeten worden uitgevoerd. Alleen die mens die beide combineert, verwezenlijkt dus beide doelstellingen. Dit wordt ook gezegd: अविद्यया *avidyayā*, door middel van *avidyā* dat wil zeggen door riten als Agnihotra; मृत्युम् *mṛtyum*, de dood riten en meditatie, die hun oorzaak vinden in iemands natuur - dat wil zeggen: *saṃskāra* (zie ook Śaṅkara's commentaar op Bh. Gītā XVII.2); तीर्त्वा *tīrtvā*, overstekend. विद्यया *Vidyayā*, door middel van *vidyā*, meditatie op de godheden; अश्नुते *aśnute*, bereikt men; अमृतम् *amṛtam*, onsterfelijkheid, dat wil zeggen: identificatie met de goden. Het feit van de vereenzelviging met de goden wordt onsterfelijkheid genoemd.

Vervolgens wordt in vers 12 gewezen op de kwade gevolgen van het gemanifesteerde en het ongemanifesteerde afzonderlijk, met het doel om die twee met elkaar te combineren.

[12]

अन्धं तमः प्रविशन्ति येऽसम्भूतिमुपासते ।
ततो भूय इव ते तमो य उ सम्भूत्याँ रताः ॥१२॥

अन्धम् । तमः । प्रविशन्ति । ये । असम्भूतिम् । उपासते ।
ततः । भूयः । इव । ते । तमः । ये । उ । सम्भूत्याम् ।
रताः ॥१२॥

andhaṃ tamaḥ praviśanti ye 'sambhūtimupāsate;
tato bhūya iva te tamo ya u sambhūtyāṃ ratāḥ (12).

अन्धम्	*andham; andha* blind, donker, duisternis (44/3); √*andh* verblinden, blind maken (44/3) [*dṛṣṭi-upa-ghāte* (Dp 49/2)]
तमः	*tamaḥ; tamas* duisternis, onwetendheid (438/1); √*tam* naar adem snakken, stoppen, onbeweeglijk worden (438/1) [*kāṅkṣāyām* (Dp 30/2)]
प्रविशन्ति	*praviśanti* zij gaan binnen; *pra*-√*viś* binnenkomen, binnengaan (629/3); *pra* voor, voort--- (652/2); √*viś* binnenkomen, binnengaan (989/1) [*praveśane* (Dp 36/1)]
ये	*ye* zij die; van *yad* (844/2)
असम्भूतिम्	*asambhūtim; asambhūti* het Ongemanifesteerde, het niet-bestaande, vernietiging (119/3); *a-sam-*√*bhū*; *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenover-gestelde weergeeft (1/1); *sambhūti* geboorte, oorsprong, het Gemanifesteerde (1179/2); *sam-*√*bhū* tezamen zijn, verenigd zijn (1178/3); *sam* met, tezamen met (1152/1); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
उपासते	*upāsate* zij vereren; *upa-*√*ās* dienen, vereren (215/1); *upa* bij (194/3); √*ās* bestaan, bewonen, loven (159/3) [*upaveśane* (Dp 23/1)]
ततः	*tataḥ; tatas* dan die, dan dat (432/2); van *tad* (434/1)

भूयः	*bhūyaḥ; bhūyas* groter, machtiger (763/3); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
इव	*iva* op dezelfde manier, als het ware (168/3)
ते	*te* zij, die; van *tad* (434/1)
तमः	*tamaḥ; tamas* duisternis, onwetendheid (438/1); √*tam* naar adem snakken, stoppen, onbeweeglijk worden (438/1) [*kāṅkṣāyām* (Dp 30/2)]
ये	*ye* zij die; van *yad* (844/2)
उ	*u* daarentegen (171/3)
सम्भूत्याम्	*sambhūtyām* aan/in het Gemanifesteerde, aan/in het geborene; *sambhūti* geboorte, oorsprong, het Gemanifesteerde (1179/2); *sam*-√*bhū* tezamen zijn, verenigd zijn (1178/3); *sam* met, tezamen met (1152/1); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1 /1)]
रताः	*ratāḥ; rata* toegewijd aan, verheugd in (867/2); √*ram* tot rust brengen, verheugen, gelukkig maken (867/2) [*krīḍāyām* (Dp 18/2)]

Allen die het Ongemanifesteerde vereren, gaan blinde duisternis in. Wie zich daarentegen geheel wijden aan het Gemanifesteerde, gaan een nog diepere duisternis in.

12. Diegenen, die zich toeleggen op het Ongemanifesteerde (Prakṛti) komen terecht in blinde duisternis. Diegenen, die zich toeleggen op het Gemanifesteerde (Hiraṇyagarbha) komen in nog grotere duisternis terecht.

ये *Ye*, degenen die zich toeleggen op असम्भूतिम् *asambhūtim: sambhūti* betekent het feit van geboren te zijn en tevens de gevolgen ervan. Het tegengestelde daarvan is *asambhūti*, hetgeen ook wel Prakṛti wordt genoemd (de oermaterie waaruit alle dingen bestaan), *avidyā* (onwetendheid) of *avyākṛta* (het Ongemanifesteerde). Degenen die उपासते *upāsate* aanbidden, zich toeleggen op; deze असम्भूति *asambhūti*, die dus bekend staat als de ongemanifesteerde Prakṛti (de oorzaak), en ook als *avidyā*, omdat dit het zaad is van wensen en handelingen, en die van nature verblindt; ते *te*, zij, die mensen;

प्रविशन्ति *praviśanti*, treden binnen, komen terecht in; अन्धम् तमः *andham tamaḥ*, een blinde duisternis, die er immers aan verwant is. ततः *Tataḥ*, dan die; भूयः *bhūyaḥ*, groter; इव *iva*, als het ware; तमः *tamaḥ*, duisternis प्रविशन्ति *praviśanti*, gaan binnen, ये *ye*, zij die; सम्भूत्याम् रताः *sambhūtyām ratāḥ*, gehecht zijn aan *sambhūti*, dat wil zeggen: aan de gemanifesteerde Brahman die Hiraṇyagarbha wordt genoemd.

In het volgende vers (vers 13) worden de aparte gevolgen van deze beide vormen van toewijding genoemd, en daaruit volgt dat het noodzakelijk is om beide te combineren.

[13]

अन्यदेवाहुः सम्भवादन्यदाहुरसम्भवात् ।
इति शुश्रुम धीराणां ये नस्तद्विचचक्षिरे ॥१३॥

अन्यत् । एव । आहुः । सम्भवात्। अन्यत् । आहुः । असम्भवात् ।
इति । शुश्रुम । धीराणांम् । ये । नः । तद् । विचचक्षिरे ॥१३॥

anyadevāhuḥ sambhavādanyadāhurasambhavāt;
iti śuśruma dhīrāṇāṃ ye nastadvicacakṣire (13).

अन्यत् ... अन्यत्	*anyat ... anyat; anya ... anya* het een ... het ander (45/2)
एव	*eva* waarlijk, alleen, slechts; benadrukt het voorafgaande woord (232/2)
आहुः	*āhuḥ* zij hebben gezegd, zij zeggen; √*ah* zeggen (124/1); √*brū* zeggen, spreken (742/1) [*vyaktāyāṃ vāci* (Dp 24/1)]
सम्भवात्	*sambhavāt* vanuit het Gemanifesteerde, vanuit het geborene; *sambhava* tezamen komende, vereniging, geboorte (1179/1); *sam*-√*bhū* tezamen zijn, verenigd zijn (1178/3); *sam* met, tezamen met (1152/1); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
अन्यत् ... अन्यत्	*anyat ... anyat; anya ... anya* het een ... het ander (45/2)
आहुः	*āhuḥ* zij hebben gezegd, zij zeggen; √*ah* zeggen (124/1); √*brū* zeggen, spreken (742/1) [*vyaktāyāṃ vāci* (Dp 24/1)]
असम्भवात्	*asambhavāt* vanuit het Ongemanifesteerde, vanuit het niet-bestaande; *asambhava* het niet-bestaande (119 /3); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *sambhava* tezamen komend, vereniging, geboorte (1179/1); *sam*-√*bhū* tezamen zijn, verenigd zijn (1178/3); *sam* met, tezamen met (1152/1); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]

इति	*iti* aldus, :"---" (165/1)
शुश्रुम	*śuśruma* wij hebben gehoord; √*śru* horen, luisteren (1100/3) [*śravaṇe* (Dp 20/2)]
धीराणाम्	*dhīrāṇām* van de wijzen; *dhīra* intelligent, wijs, een wijze (517/1); √*dhī* denken, weerspiegelen (516/3) [= √*dīdh dīpti-devanayoḥ* (Dp 25/2)]
ये	*ye* zij die; van *yad* (844/2)
नः	*naḥ* aan ons (532/2); van *asmad* (123/2)
तद्	*tad* dat (434/1)
विचचक्षिरे	*vicacakṣire* zij hebben uitgelegd; *vi*-√*cakṣ* verschijnen, laten zien, vertellen (958/2); *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); √*cakṣ* verschijnen, zichtbaar worden, vertellen (381/3) [*vyaktāyāṃ vāci ayaṃ darśane 'pi* (Dp 23/1)]

Men zegt dat het Gemanifesteerde het ene resultaat voortbrengt en het Ongemanifesteerde een ander. Zo hebben wij het gehoord van de wijzen, die ons dat hebben uitgelegd.

13. Als men zich toelegt op het Gemanifesteerde heeft dat, zeggen ze, een ander resultaat dan als men zich toelegt op het Ongemanifesteerde. Zo hebben we het vernomen van die wijzen, die het ons hebben uitgelegd.

अन्यत् एव *Anyat eva*, waarlijk een verschillend resultaat; आहुः *āhuḥ*, zeggen ze van सम्भवात् *sambhavāt*, van *sambhūti*, het Gemanifesteerde; gedoeld wordt op de gevolgen van het zich toeleggen op het Gemanifesteerde (Hiraṇyagarbha) die bijvoorbeeld verschillende paranormale eigenschappen inhouden, zoals onzichtbaar worden enzovoorts. Evenzo hebben ze gesproken over weer andere gevolgen, अन्यत् आहुः *anyat āhuḥ*; असम्भवात् *asambhavāt*, van *asambhūti*, *avyākṛta* - dus de gevolgen van het zich toeleggen op het Ongemanifesteerde - in het vorige vers werd uitgelegd dat het gevolg van die inspanning een nog grotere duisternis is. Door de *paurānika's* wordt dat genoemd het opgenomen worden in de Prakṛti (de oer-

natuur). इति *Iti*, aldus; शुश्रुम धीराणाम् *śuśruma dhīrāṇām*, hebben we de uitspraak van de wijzen gehoord; die विचचक्षिरे *vicacakṣire*, het ons hebben uitgelegd, dat wil zeggen de gevolgen van het zich toeleggen op het Gemanifesteerde en het Ongemanifesteerde.

[14]

सम्भूतिं च विनाशं च यस्तद्वेदोभयँ सह ।
विनाशेन मृत्युं तीर्त्वा सम्भूत्याऽमृतमश्नुते ॥१४॥

सम्भूतिम् । च । विनाशम् । च । यः । तद् । वेद । उभयम् ।
सह ।
विनाशेन । मृत्युम् । तीर्त्वा । सम्भूत्या । अमृतम् । अश्नुते ॥१४॥

(a)sambhūtiṃ ca vināśaṃ ca yastadvedobhayaṃ saha;
vināśena mṛtyuṃ tīrtvā (a)sambhūtyā 'mṛtamaśnute (14).

(अ)सम्भूतिम्	*(a)sambhūtim; asambhūti* het Ongemanifesteerde, het niet-bestaande, vernietiging (119/3); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *sambhūti* geboorte, oorsprong, het Gemanifesteerde (1179/2); *sam-√bhū* tezamen zijn, verenigd zijn (1178/3); *sam* met, tezamen met (1152 /1); *√bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
च	*ca* en, ook (380/1)
विनाशम्	*vināśam; vināśa* vernietiging, verval, verderf (969/3); *vi-√naś* vernietigen, verdwijnen (969/2); *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); *√naś* verloren zijn, vergaan, verdwijnen (532/1) [= *√ṇaś adarśane* (Dp 30/1)]
च	*ca* en, ook (380/1)
यः	*yaḥ* hij die; van *yad* (844/2)
तद्	*tad* dat (434/1)
वेद	*veda* hij kent, hij heeft gekend; *√vid* weten, kennen, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
उभयम्	*ubhayam; ubhaya* beide (216/2)
सह	*saha* tezamen (1193/2)
विनाशेन	*vināśena* door vernietiging, door verval, door verderf; *vināśa* vernietiging, verval, verderf (969/3); *vi-√naś* vernietigen, verdwijnen (969/2); *vi* apart, weg

	van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); √*naś* verloren zijn, vergaan, verdwijnen (532/1) [= √*ṇaś adarśane* (Dp 30/1)]
मृत्युम्	*mṛtyum; mṛtyu* dood, het sterven (827/3); √*mṛ* sterven, overlijden (827/2) [*prāṇatyāge* (Dp 35/2)]
तीर्त्वा	*tīrtvā* overwonnen hebbend, na overwonnen te hebben (449/1); √*tṝ* oversteken, overwinnen (454/2) [*plava-na-santaraṇayoḥ* (Dp 21/1)]
(अ)सम्भूत्या	*(a)sambhūtyā* door het Ongemanifesteerde, door het niet-bestaande, door de vernietiging; *asambhūti* het Ongemanifesteerde, het niet-bestaande, vernietiging (119/3); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *sambhūti* geboorte, oorsprong, het Gemanifesteerde (1179/2); *sam-√bhū* tezamen zijn, verenigd zijn (1178/3); *sam* met, tezamen met (1152/1); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
अमृतम्	*amṛtam; amṛta* niet gestorven, onsterfelijkheid (82/2); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *mṛta* gestorven, dood (827/2); √*mṛ* sterven, overlijden (827/2) [*prāṇ atyāge* (Dp 35/2)]
अश्नुते	*aśnute* hij bereikt; √*aś* bereiken, verkrijgen (112/2) [*vyāptau saṅghāte ca* (Dp 32/2)]

Wie beide tezamen, het Ongemanifesteerde en het Vergankelijke, kent, heeft door middel van het Vergankelijke de dood overwonnen en bereikt door het Ongemanifesteerde de onsterfelijkheid.

14. Degene die beide tezamen kent - het Ongemanifesteerde en de Vernietiging (Hiraṇyagarbha) - bereikt door het Ongemanifesteerde onsterfelijkheid omdat hij over de dood heenstapt door toedoen van Vernietiging.

Degene die beide tezamen kent - het Ongemanifesteerde en het Gemanifesteerde (Vernietiging), विनाशेन *Vināśena*, door Vernietiging; alhoewel vernietiging een aspect is van het Gemanifesteerde, wordt het hier gebruikt als aanduiding voor datgene waarvan het een aspect is, dat wil zeggen voor de gemanifesteerde Brahman, Hiraṇyagarbha waarvan विनाश *vināśa* of vernietiging een eigenschap is. Door toewijding tot विनाश *vināśa* kan men मृत्युम् तीर्त्वा *mṛtyum tīrtvā*, over de dood heenstappen. De dood wil zeggen het samenstelsel van gebreken zoals het missen van paranormale eigenschappen, gebrek aan verdienste, wensen enzovoorts. Door toewijding aan Hiranyagarbha kan men bijvoorbeeld subtiele eigenschappen verwerven. मृत्युम् तीर्त्वा *Mṛtyum tīrtvā*, betekent dus het over de dood die bestaat uit het niet hebben van subtiele eigenschappen, heen stappen. असम्भूत्या *Asam-bhūtyā*, door toewijding aan het Ongemanifesteerde; अमृतम् अश्नुते *amṛtam aśnute*, bereikt hij onsterfelijkheid, die zich uit in het opgenomen worden in *Prakṛti*. Het is van belang om op te merken dat in het eerste deel van het vers staat: सम्भूतिम् च विनाशम् च *sambhūtim ca vināśam ca*, waarbij vóór het woord सम्भूतिम् *sambhūtim* de ontkennende vorm अ *a* ontbreekt. Deze अ *a* moet aan het woord worden toegevoegd, omdat de vrucht ervan, dat wil zeggen het opgenomen worden in *Prakṛti*, is genoemd in vers 12 en vers 13.

In de geschriften wordt gezegd, dat het opgenomen worden in *Prakṛti* het hoogste resultaat is, dat bereikbaar is met menselijke en goddelijke rijkdom. Dat is het hoogst bereikbare doel voor een werelds bestaan. Daarboven is er de éénwording met het Zelf in alles, zoals aangegeven in vers 7: "Wie zich het feit realiseert dat alle schepselen werkelijk het Zelf zijn," hetgeen het resultaat is van het zich toeleggen op kennis, nadat afstand is gedaan van alle wensen en verlangens. Hiermee zijn de twee wegen blootgelegd, die de Veda's aangeven: enerzijds het verlangen naar handeling en anderzijds het afstand doen daarvan. De Śatapatha Brāhmaṇa, die eindigt met het Pravargya ritueel, is gericht op de strekking van de Veda met betrekking tot de weg van handeling, de weg die aangeeft wat men wèl en nìet kan doen, terwijl de daaropvolgende Bṛhadāraṇyaka gericht is op het afstand doen van actie, zoals die in de Vedische traditie tot uitdrukking komt. In dit verband is ook vers 11 genoemd, dat luidt: "Wie beide tezamen kent - *vidyā* en *avidyā* - bereikt door

vidyā onsterfelijkheid omdat hij over de dood heen stapt door middel van *avidyā*." Dit vers is bestemd voor de mens, die wenst te leven door rituelen uit te voeren - beginnend met de conceptie en eindigend met de dood - samen met het mediteren op de lagere vorm van Brahman. Nu wordt de vraag beantwoord die luidt: "Op welke wijze kan die mens onsterfelijkheid bereiken?" In Bṛ. V.v.2 staat:
"Inderdaad, datgene wat de Waarheid (Brahman) is, is de Zon - die de Persoon is in de zonneschijf en tevens de Persoon in het rechteroog." Wie heeft gemediteerd op deze twee Personen als de Waarheid zelve (Brahman) en die zich bovendien aan de in de geschriften voorgeschreven riten heeft gehouden, zal op het moment van sterven tot het Zelf bidden om de deur te doen openen, die tot het Zelf leidt. Hiervoor is het volgende vers bestemd:

[15]

हिरण्मयेन पात्रेण सत्यस्यापिहितं मुखम् ।
तत्त्वं पूषन्नपावृणु सत्यधर्माय दृष्टये ॥१५॥

हिरण्मयेन । पात्रेण । सत्यस्य । अपिहितम् । मुखम् ।
तत्त्वम् । पूषन् । अपावृणु । सत्यधर्माय । दृष्टये ॥१५॥

hiraṇmayena pātreṇa satyasyāpihitaṃ mukham;
tattvaṃ pūṣannapāvṛṇu satyadharmāya dṛṣṭaye (15).

हिरण्मयेन	*hiraṇmayena* door goud, door goudkleurig; *hiraṇmaya* goud, goudkleurig (1299/3) [-]
पात्रेण	*pātreṇa* door het bord, door het deksel, door de schijf; *pātra* bord, deksel, schijf, drinkbeker (612/3); √*pā* drinken (612/3) [*pāne* (Dp 20/2)]
सत्यस्य	*satyasya* van de waarheid, van de werkelijkheid; *satya* waarheid, werkelijkheid (1135/3); √*as* zijn, bestaan (117/1) [*bhuvi* (Dp 25/1)]
अपिहितम्	*apihitam; apihita* bedekt (55/2); *api*-√*dhā* zetten op, bedekken (55/2); *api* bij, over (55/1); √*dhā* zetten, plaatsen (513/2) [*dhāraṇa poṣaṇayoḥ* (Dp 26/2)]
मुखम्	*mukham; mukha* de mond, het gezicht (819/3) [-]
तद्	*tad* dat (434/1)
त्वम्	*tvam* Gij, U; van *tva* (436/2)
पूषन्	*pūṣan* O Zon; *pūṣan* Zon (als voeder, brenger van welvaart) (645/1); √*pūṣ* voeden, vermeerderen (645/1) [*vṛddhau* (Dp 14/2)]
अपावृणु	*apāvṛṇu* verwijder; *apā*-√*vṛ* openen, verwijderen (54 /3); *apā* = *apa* weg, terug (47/3); √*vṛ* bedekken, omgeven, verbergen (1007/1) [*varaṇe* (Dp 32/1)]
सत्यधर्माय	*satyadharmāya* voor iemand, die de wet van de waarheid volgt; *satyadharma* iemand, die de wet van de waarheid volgt (1136/1); *satya* waarheid, werkelijkheid (1135/3); √*as* zijn, bestaan (117/1) [*bhuvi* (Dp 25/1)]; *dharma* drager van wet, plicht (510/3); √*dhṛ* dragen, beheersen, handhaven (519/1) [*dhāraṇe* (Dp 20/1)]

दृष्टये *dṛṣṭaye* voor het zien, voor het waarnemen; *dṛṣṭi* het zien, het waarnemen (492/1); √*dṛś* zien, waarnemen (491/1) [*prekṣaṇe* (Dp 22/1)]

Het aangezicht van de Werkelijkheid is door een gouden deksel bedekt. O Zon, verwijder die deksel, zodat al wie de waarheid volgt, de Werkelijkheid mag zien.

15. De deur naar de Waarheid (Brahman in de zonneschijf) is afgegrendeld door een gouden deksel. Verwijder dat deksel, O Zon, opdat Zij door mij, een waarheidslievende (iemand die juiste handelingen verricht) gezien worde.

हिरण्मय *Hiraṇmaya*, gouden, dat wil zeggen: het lijkt alsof het van goud is gemaakt, dus stralend; पात्रेण *pātreṇa*, door een deksel (dat het uitzicht belemmert); अपिहितम् *apihitam*, is verborgen, het ligt bedekt; मुखम् *mukham*, het gezicht, de deur; सत्यस्य *satyasya*, van de Waarheid, van Brahman die in de zonneschijf aanwezig is. तत् त्वम् पूषन् *Tat tvam pūṣan*, moge gij die, O Zon; अपावृणु *apāvṛṇu*, openen, dat wil zeggen wegnemen. Ik heb de kwaliteit van de Waarheid door op U te mediteren als de Waarheid zelve, dus ik ben सत्यधर्म *satyadharma*; dus सत्यधर्माय *satyadharmāya* betekent: voor mij die waarheidslievend is, of: voor iemand (dat wil zeggen mij) die juiste handelingen verricht. दृष्टये *Dṛṣṭaye*, opdat Ge gezien moogt worden, opdat Gij, de Waarheid Zelve, moogt worden gerealiseerd.

[16]

पूषन्नेकर्षे यम सूर्य प्राजापत्य व्यूह रश्मीन् समूह तेजः ।
यत्ते रूपं कल्याणतमं तत्ते पश्यामि योऽसावसौ पुरुषः
सोऽहमस्मि ॥१६॥

पूषन् । एकर्षे । यम । सूर्य । प्राजापत्य । व्यूह । रश्मीन् ।
समूह । तेजः ।
यद् । ते । रूपम् । कल्याणतमम् । तद् । ते । पश्यामि ।
यः । असौ । असौ । पुरुषः । सः । अहम् । अस्मि ॥१६॥

pūṣannekarṣe yama sūrya prājāpatya vyūha raśmīn samūha tejaḥ;
yatte rūpaṃ kalyāṇatamaṃ tatte paśyāmi yo 'sāvasau puruṣaḥ
so 'hamasmi (16).

पूषन्	*pūṣan* O Zon; *pūṣan* Zon (als voeder, brenger van welvaart) (645/1); √*pūṣ* voeden, vermeerderen (645 /1) [*vṛddhau* (Dp 14/2)]
एकर्षे	*ekarṣe* O eenzame Reiziger; *ekarṣi* de enige Ṛṣi (229 /1); *eka*-√*ṛṣ*; *eka* één, alleen, eenzaam (227/3); √*ṛṣ* gaan, bewegen (226/3) [*gatau* (Dp 33/1)]
यम	*yama* O Bestuurder; *yama* bestuurder (846/1); √*yam* besturen, beheersen (845/2) [*uparame* (Dp 21/2)]
सूर्य	*sūrya* O Zon; *sūrya* de zon (aan de hemel) (1243/1) [-]
प्राजापत्य	*prājāpatya* een afstammeling van Prajāpati (703/2); *Prajāpati* Heer van de schepselen, beschermer van het leven (658/2); *pra*-√*jan* scheppen, voortbrengen (658/2); *pra* voor, voort--- (652/2); √*jan* scheppen (410/1) [*prādurbhāve* (Dp 29/1)]
व्यूह	*vyūha* trek terug! neem weg!; *vi*-√*ūh* uit elkaar halen, wegnemen, terugtrekken (1041/1); *vi* apart, weg van, zonder; geeft uitbreiding aan (949/3); √*ūh* duwen, bewegen (223/1) [*vitarke* (Dp 14/1)]
रश्मीन्	*raśmīn* de stralen; *raśmī* touw, straal licht (869/2) [-]

समूह	*samūha* verzamel!; *sam-√ūh* bij elkaar brengen, verzamelen (1170/3); *sam* met, tezamen met (1152/1); *√ūh* duwen, bewegen (223/1) [*vitarke* (Dp 14/1)]
तेजः	*tejaḥ; tejas* schittering, licht, vuur (454/2); *√tij* scherpen (446/1) [*niśāne* (Dp 21/2)]
यद्	*yad* dat wat (844/2)
ते	*te* van U; van *tva* (463/2)
रूपम्	*rūpam; rūpa* vorm, verschijning (885/3); *√rūp* vormen, uitdrukken (885/3) [*rūpakrīyāyām* (Dp 49/2)]
कल्याणतमम्	*kalyāṇatamam* mooiste, meest voortreffelijke, meest heilzame; *kalyāṇa* mooi, voortreffelijk, heilzaam (263/2); *tama* overtreffende trap (438/2)
तद्	*tad* dat (434/1)
ते	*te* van U; van *tva* (463/2)
पश्यामि	*paśyāmi* ik zal zien; *√dṛś* zien, waarnemen (491/1) [*prekṣaṇe* (Dp 22/1)]
यः	*yaḥ* hij die; van *yad* (844/2)
असौ	*asau* dat; van *adas* (18/1)
असौ	*asau* dat; van *adas* (18/1)
पुरुषः	*puruṣaḥ; puruṣa* mens, persoon (637/1); *√pṝ* volledig worden (648/1) [*pālana-pūraṇayoḥ* (Dp 39/2)]
सः	*saḥ* hij; van *tad* (434/1)
अहम्	*aham* ik (124/2); van *asmad* (123/2)
अस्मि	*asmi* ik ben (123/2); *√as* zijn, bestaan (117/1) [*bhuvi* (Dp 25/1)]

O Voeder, eenzame Reiziger die alles bestiert, Bestuurder Zon, Zoon van Prajāpati, trek Uw straling terug en breng het licht samen, dan kan ik Uw heiligste vorm aanschouwen. Dat ben Ikzelf.

16. O Gij die de Voeder zijt, de eenzame Reiziger, de Bestuurder, de Ontvanger, de Zoon van Prajāpati, neem Uw stralen toch weg, samen met Uw schittering, dan zal ik die allerweldadigste vorm van U kunnen zien! Ik ben die Persoon die daar is (in de Zon).

पूषन् *Pūṣan*, O Zon! De zon is de *pūśā*, de Voeder, want hij voedt de wereld. Bovendien reist hij alleen (*ekarṣat*); dus wordt hij एकर्षि *ekarṣi* genoemd. एकर्षे *Ekarṣe*, O eenzame Reiziger. Evenzo is hij यम *yama*, de Bestuurder, omdat hij alles beheerst (*saṃyamanāt*); O Bestuurder. Ook is hij सूर्य *sūrya*, Ontvanger, omdat hij alle stralen bij elkaar brengt (*svīkaraṇāt*) en ook alle levenskrachten en sappen; O Ontvanger. De zoon van Prajāpati is प्राजापत्य *prājāpatya*; O Zoon van Prajāpati. व्यूह *Vyūha* neem weg; Uw eigen रश्मीन् *raśmīn*, stralen; समूह *samūha*, vergaar, trek terug; Uw तेजः *tejaḥ*, hitte, de verblindende schittering. यत् ते *Yat te*, datgene wat is Uw रूपम् कल्याणतमम् *rūpam kalyāṇatamam*, meest liefderijke, welwillende, vriendelijke vorm. तत् *Tat*, dat; पश्यामि *paśyāmi*, ik zal zien; ते *te*, door U, door genade van U, die het Zelf zijt. Maar ik vraag U dit niet als een dienaar; यः असौ *yaḥ asau*, de Persoon die daar in de zonneschijf is - zijn ledematen zijn de *vyāhṛtis* (*Bhūḥ* - aarde: het hoofd; *Bhuvaḥ* - lucht: zijn handen; *Svaḥ* - hemel: zijn benen; Bṛ. V.v.3-4, Tai. I.v-vi) en die Persoon (पुरुष *Puruṣa*) wordt genoemd, omdat Hij de vorm van een persoon heeft, òf omdat de hele schepping door Hem wordt gevuld in de vorm van levenskrachten en intelligentie, òf omdat Hij in de stad van het hart woont, सः अहम् अस्मि *saḥ aham asmi*, die Persoon ben Ik.

[17]

वायुरनिलममृतमथेदं भस्मान्तँ शरीरम् ।
ॐ क्रतो स्मर कृतँ स्मर क्रतो स्मर कृतँ स्मर ॥१७॥

वायुः । अनिलम् । अमृतम् । अथ । इदम् । भस्मान्तम् ।
शरीरम् ।
ॐ । क्रतो । स्मर । कृतम् । स्मर । क्रतो । स्मर । कृतम् ।
स्मर ॥१७॥

vāyuranilamamṛtamathedaṃ bhasmāntaṃ śarīram;
ôm krato smara kṛtaṃ smara krato smara kṛtaṃ smara (17).

वायुः	*vāyuḥ; vāyu* levensadem, wind, lucht (942/2); √*vā* waaien, geuren (934/2) [*gati-gandhanayoḥ* (Dp 24 /2)]
अनिलम्	*anilam; anila* lucht, wind (30/1); √*an* ademhalen, leven (24/1) [*prāṇane* (Dp 25/1)]
अमृतम्	*amṛtam; amṛta* niet gestorven, onsterfelijkheid (82 /2); *a* voorvoegsel dat ontkenning inhoudt of het tegenovergestelde weergeeft (1/1); *mṛta* gestorven dood (827/2); √*mṛ* sterven, overlijden (827/2) [*prāṇ atyāge* (Dp 35/2)]
अथ	*atha* nu, vervolgens (17/3)
इदम्	*idam* dit, deze (165/2)
भस्मान्तम्	*bhasmāntam; bhasmānta* as als einde hebbend (750 /2); *bhasman* as (750/3); √*bhas* kauwen, verteren (750/1) [*bhartsana-dīptyoḥ* (Dp 27/1)]; *anta* einde, grens (42/3) [-]
शरीरम्	*śarīram; śarīra* lichaam (1057/3); van √*śri* ondersteunen, rusten op (1098/1) [*sevāyām* (Dp 19/2)] of van √*śṝ* vernietigen (1088/2) [*hiṃsāyām* (Dp 39/1)]
ॐ	*Ôm* Ôm, de heilige syllabe (235/3) [-]
क्रतो	*krato* O geest; *kratu* intelligentie, wil, kracht (319/1); √*kṛ* doen, maken, handelen, volbrengen (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]

स्मर smara herinner U; √smṛ herinneren, in gedachten houden (1271/3) [*ādhyāne* (Dp 17/1) en *cintāyām* (Dp 20/2)]

कृतम् *kṛtam; kṛta* volbracht (301/3); √*kṛ* doen, maken, handelen, volbrengen (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]

स्मर *smara* herinner U!; √*smṛ* herinneren, in gedachten houden (1271/3) [*ādhyāne* (Dp 17/1) en *cintāyām* (Dp 20/2)]

क्रतो *krato* O geest; *kratu* intelligentie, wil, kracht (319/1); √*kṛ* doen, maken, handelen, volbrengen (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]

स्मर *smara* herinner U!; √*smṛ* herinneren, in gedachten houden (1271/3) [*ādhyāne* (Dp 17/1) en *cintāyām* (Dp 20/2)]

कृतम् *kṛtam; kṛta* volbracht zijnde (301/3); √*kṛ* doen, maken, handelen, volbrengen (300/3) [*karaṇe* (Dp 38/2)]

स्मर *smara* herinner U; √*smṛ* herinneren, in gedachten houden (1271/3) [*ādhyāne* (Dp 17/1) en *cintāyām* (Dp 20/2)]

Laat nu de levensadem opgaan in de onsterfelijke Lucht, terwijl het lichaam eindigt in as.
Ôm.
Herinner U geest! Herinner U wat volbracht is.
Herinner U geest! Herinner U wat volbracht is.

17. Moge mijn levenskracht nu de (allesdoordringende) onsterfelijke Lucht bereiken; (en) laat dit lichaam nu tot as vergaan.
Ôm.
O geest herinner U - herinner U al wat gedaan is!
Herinner U - herinner U al wat gedaan is!

अथ *Atha*, nu; nu ik op het punt van sterven sta, moge mijn वायुः *vāyuḥ*, levenskracht, zijn fysieke beperkingen opgeven en zijn goddelijke natuur weer bereiken, de alles doordringende; अमृतम् अनिलम् *amṛtam anilam*, onsterfelijke Lucht, dat wil zeggen *sūtrātmā* (Hiraṇyagarbha).

Het woord 'bereiken' moet worden toegevoegd om de zin af te maken. Ook wordt hiermee het volgende bedoeld: "Laat dit subtiele lichaam, dat door rite en meditatie gezuiverd is, opstijgen." Zo wordt gebeden om de weg te vinden waarlangs men opstijgt. अथ *Atha*, nu; इदम् शरीरम् *idam śarīram*, dit lichaam dat aan het vuur zal worden geofferd, भस्मान्तम् *bhasmāntam*, moge vergaan tot as. Brahman heeft ॐ *Ôm*, als symbool en op grond van de meditatie van de stervende wordt Brahman, die Vuur wordt genoemd en Waarheid is, hier vereenzelvigd met *Ôm*. क्रतो *Krato*, O geest, die gekenmerkt wordt door willen; स्मर *smara*, herinner U, de tijd is gekomen om me alles te herinneren wat ik me behoor te herinneren. Herinner U dus alles waaraan zo lang is gedacht; कृतम् स्मर *kṛtam smara*, alles wat ik van kindsbeen af gedaan heb moet U zich ook herinneren. क्रतो स्मर कृतम् स्मर *Krato smara kṛtam smara*; deze herhaling benadrukt de bede.

Dan bidt de stervende nogmaals om tot het pad te worden toegelaten:

[18]

अग्ने नय सुपथा राये अस्मान् विश्वानि देव वयुनानि विद्वान् ।
युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनो भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेम ॥१८॥

अग्ने । नय । सुपथा । राये । अस्मान् । विश्वानि । देव । वयुनानि । विद्वान् ।
युयोधि । अस्मत् । जुहुराणम् । एनः । भूयिष्ठाम् । ते । नमः । उक्तिम् । विधेम ॥१८॥

agne naya supathā rāye asmān viśvāni deva vayunāni vidvān;
yuyodhyasmajjuhurāṇameno bhūyiṣṭhāṃ te nama uktiṃ vidhema (18).

अग्ने	*agne* O Vuur; *agni* vuur, offervuur (5/1); √*ag* kronkelen, draaien (4/2) [*kuṭilāyāṃ gatau* (Dp 17/1)]
नय	*naya* leid!; √*nī* leiden (565/1) [= √*ṇīñ prāpaṇe* (Dp 20/1)]
सुपथा	*supathā* over een goede weg; *supathin* een goede weg (1227/2); *su* goed (1219/3); *patha* weg, pad (582/2) [-]
राये	*rāye* terwille van rijkdom, terwille van bezit; *rai* rijkdom, bezit (888/1); √*rā* verlenen, geven (871/2) [*dāne* (Dp 24/2)]
अस्मान्	*asmān* ons; van *asmad* (123/2)
विश्वानि	*viśvāni* alle; *viśva* alle, iedere, elke (992/2)
देव	*deva* O god; *deva* god, godheid (492/2); √*div* spelen, schijnen, werpen (478/2) [*krīḍā-vijigīṣā-vyavahāra-dyuti-stuti-moda-mada-svapna-kānti-gatiṣu* (Dp 28 /1)]
वयुनानि	*vayunāni* wegen, regels, gewoonten; *vayuna* weg, regel, gewoonte (920/3); √*vī* gaan, naderen, grijpen (1004/1) [*gati-vyāpti-prajana-kānti-asana-khādaneṣu* (Dp 24/2)]

विद्वान्	*vidvān; vidvas* kennend, hij die kent (964/3); √*vid* kennen, weten, begrijpen (963/2) [*jñāne* (Dp 25/1)]
युयोधि	*yuyodhi* verwijder!; √*yu* scheiden, verwijderen (852 /3) [-]
अस्मत्	*asmat* uit ons; van *asmad* (123/2)
जुहुराणम्	*juhurāṇam* verkeerd; *juhurāṇa* de maan (424/1); √*hvṛ* de verkeerde weg opgaan, verdwalen (1308/1) [*kauṭilye* (Dp 20/2)]
एनः	*enaḥ; enas* zonde, misstap, misdaad (232/1) [-]
भूयिष्ठाम्	*bhūyiṣṭhām; bhūyiṣṭhā* overvloedig, heel veel (763 /3); √*bhū* worden, zijn, bestaan (760/1) [*sattāyām* (Dp 1/1)]
ते	*te* aan U; van *tva* (463/2)
नमः उक्तिम्	*namaḥ uktim; nama ukti* eerbetoon, verering (528/1); *namas* buiging, eerbetuiging (528/1); √*nam* buigen voor, buigen naar (528/1) [= √*ṇam prahvatve śabde ca* (Dp 21/2)]; *ukti* woord, zin, spraak (172/1); √*vac* spreken, zeggen (912/1) [*paribhāṣaṇe* (Dp 24/2)]
विधेम	*vidhema* mogen wij aanbieden; √*vidh* eren, eerbiedig aanbieden (967/2) [*vidhāne* (Dp 34/1)]

O heilig Licht, leid ons langs het goede pad naar overvloed! O God, die al onze gangen kent, houd het kwaad, dat ons de verkeerde weg doet gaan, verre van ons! Mogen wij U overvloedig eer betonen.

18. O Vuur! O Godheid! Ge kent al onze daden; leid ons daarom langs het goede pad tot het genot van de vruchten van onze daden; neem alle kromme zonden van ons weg! Wij begroeten U vele malen.

अग्ने *Agne*, O Vuur; देव *deva*, O Godheid; विद्वान् *vidvān*, kennend; विश्वानि वयुनानि *viśvāni vayunāni*, al onze daden of vormen van meditatie; नय *naya*, leid; अस्मान् *asmān*, ons - die bovengenoemde vruchten van onze handelingen hebben gekregen - सुपथा *supathā*, langs het goede pad. De kwalitficatie 'het goede pad' wordt gebruikt omdat men Zuidelijke Pad (*Pitṛyāna*) moet mijden. Ik heb genoeg van het steeds weer komen en gaan via het Zuidelijke Pad;

daarom vraag ik U steeds opnieuw: "Leid mij langs het goede pad, waar geen sprake meer is van een komen en gaan!" राये *Rāye*, terwille van rijkdom, dat wil zeggen: het genieten van de vruchten van voorbije daden. Bovendien, युयोधि *yuyodhi*, verwijder, vernietig; अस्मत् *asmat*, is *asmattaḥ* van ons; जुहुराणम् *juhurāṇam*, krom, bedrieglijk; एनस् *enas*, zonde. De gedachte erachter is deze: Wanneer we zo gezuiverd worden, zullen we ons gewenste doel bereiken. Maar, omdat we U nu nog niet kunnen dienen, daarom विधेम *vidhema*, bieden wij aan; भूयिष्ठाम् *bhūyiṣthām*, vele; नमः उक्तिम् *namaḥ uktim*, begroetingen, met andere woorden wij dienen U met onze begroetingen.

Tegenwerping: Sommigen betwijfelen de gegeven betekenis van de verzen 11 en 14, waarin gezegd wordt: "Bereik onsterfelijkheid door kennis (*vidyā*), nadat over de dood heen gestapt is door middel van handeling (*avidyā*) en "Bereik onsterfelijkheid door het Ongemanifesteerde, over de dood heenstappend door toedoen van Vernietiging."

Om iedere twijfel hierover weg te nemen, zullen we deze vraag nog eens kort behandelen. De oorzaak van de twijfel is bekend. Het is de vraag: "Waarom wordt met het woord *vidyā* eigenlijk niet de kennis van het Opperste Zelf bedoeld en ook waarom zou onsterfelijkheid niet letterlijk moeten worden opgevat?"

Antwoord: Is het niet zo, dat de kennis van het Opperste Zelf en *karma* elkaars tegengestelde zijn en juist daarom niet met elkaar kunnen worden verbonden?

Tegenwerping: Zeker. Maar de tegenstelling is onbegrijpelijk, want tegenstelling zowel als overeenstemming berust op het gezag van de geschriften. Zoals het uitvoeren van *karma* en het zoeken naar kennis op het gezag van de geschriften berust, berust ook het feit dat ze wel én niet tegengesteld zijn, op het gezag van de geschriften. Evenals "Gij zult geen levend wezen doden" een ander gebod doorkruist: "Men zal een offerdier slachten voor een offer," evenzo zou men *karma* en *vidyā* toch met elkaar kunnen verbinden.

Antwoord: Neen, dat kan niet vanwege de Vedische tekst uit de Kaṭha Upaniṣad I.ii.4 waar staat: "Wat bekend staat als *vidyā* (kennis) is geheel verschillend van *avidyā* (*karma*, handeling) en zij volgen (dan ook) een geheel verschillende koers."

Tegenwerping: Maar stel dat we het niet aan elkaar tegengesteld zijn afleiden uit Īśā Upaniṣad 11: "Degene die *vidyā* en *avidyā* beide tezamen kent."

Antwoord: Neen, want hun oorzaak, hun aard en hun gevolgen zijn tegengesteld.

Tegenwerping: Enerzijds is het onmogelijk de tegenstelling of de afwezigheid van tegenstelling tussen *karma* en *vidyā* te aanvaarden, terwijl anderzijds de combinatie van beide in vers 11 wordt genoemd. Dan zou de conclusie toch moeten luiden, dat er eigenlijk geen tegenstelling is tussen *karma* (*avidyā*) en *vidyā*?

Antwoord: Neen, want het samengaan van *avidyā* en *vidyā* is absurd.

Tegenwerping: Maar als we zouden stellen dat *vidyā* en *karma* na elkaar in dezelfde persoon aanwezig kunnen zijn? Wat dan?

Antwoord: Onmogelijk. Want wanneer kennis zich vertoont, verdwijnt *karma*. Bij de mens in wie kennis aanwezig is, kan *karma* niet blijven. Het is bijvoorbeeld een feit dat als iemand tot het inzicht is gekomen dat 'vuur heet is en licht geeft,' het niet mogelijk is dat in die mens daarna nog onwetendheid of twijfel oprijst ten aanzien van vuur in de zin van 'vuur is koud en geeft geen licht.' De onmogelijkheid van pijn en ellende voor een man van kennis wordt uitgesproken in vers 7: "Wie het feit realiseert dat alle dingen werkelijk het eigen Zelf zijn, hoe kan die mens die de Eenheid van alles ziet, nog misleid worden en bedroefd zijn?" We hebben bovendien al uitgelegd dat voor een mens van kennis onwetendheid onmogelijk is, zodat *karma* dat zijn oorsprong in onwetendheid vindt, ook voor die mens onmogelijk is.

Wat vers 14 aangaat: "Hij bereikt onsterfelijkheid", die onsterfelijkheid is relatief. Als men zou aannemen dat het woord *vidyā* in deze samenhang kennis van het Opperste Zelf betekent, dan wordt de bede uit vers 15 een tegenstrijdigheid. ("Het zicht op de Waarheid is afgeschermd" enzovoorts.) Daarom moet *karma* gezien worden in combinatie met meditatie en niet met de kennis van het Opperste Zelf. Dus luidt de conclusie, dat de betekenis van het vers inderdaad is zoals we haar hebben uitgelegd.

ॐ

पूर्णमदः पूर्णमिदं पूर्णात् पूर्णमुदच्यते ।
पूर्णस्य पूर्णमादाय पूर्णमेवावशिष्यते ॥

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ॥

इति ईशोपनिषद्